

ER PAKISTANSKE INNVANDRERKVINNER

LITE INTEGRERT

I DET NORSKE SAMFUNNET?

– En kvalitativ studie –

Kandidat: Shagufta Parveen Shah

Veileder: Arild Engelsen Ruud

Masteroppgave i Asiatiske og afrikanske studier; Sør-Asia

SAS 4590

(60 studiepoeng)

Høsten 2008

Institutt for kulturstudier og orientalske språk

Det Humanistiske Fakultet

Universitetet i Oslo

SAMMENDRAG

Bakgrunn

Pakistanske innvandrere utgjør i dag den største undergruppen av innvandrere i Norge. Innvandringen fra Pakistan begynte tidlig på 1960-tallet og var opprinnelig arbeidsinnvandring, hvor de fleste som kom var menn som planla å reise tilbake etter en viss tid i landet. I stedet ble de værende i Norge, giftet seg i Pakistan og hentet sine ektefeller gjennom familiegjenforening. Bølgen av kvinnelige innvandrere fra Pakistan kom derfor noe senere, og hovedmotivasjonen for kvinnenes immigrasjon var å starte eller samle familie. I hvilken grad kvinnene har latt seg integrere i det norske samfunnet har vært mye diskutert av eksperter, samfunnssynsere og i det norsk-pakistanske miljøet selv. I denne studien har jeg gjennomført en feltundersøkelse hvor jeg har forsøkt å få et inntrykk av hva de pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinnene selv mener om egen integrering og integreringsprosess. Kvinnenes oppfattelse av egen integrering diskuteres så i lys av eksisterende statistikkene litteratur. Med oppgaven ønsker jeg dermed å utforske om det er samsvar mellom kvinnenes subjektive oppfattelse og ekspertuttalelser og statistikker.

Metode

Denne studien er en kombinasjon av litteraturstudie og kvalitativ forskning. Jeg har tatt for meg litteratur skrevet av forskere og statlige institusjoner i tillegg til eksisterende statistikk fra Statistisk Sentralbyrå (SSB). Videre har jeg utført semistrukturerte «person-til-person-intervju» med 20 førstegenerasjons innvandrerkvinner. Studiepopulasjonen er begrenset til kvinner som immigrerte i voksen alder og som har bodd i Norge i mer enn 10 år. Samtlige kvinner bor i Oslo-Akershus-området. Jeg har forsøkt å inkludere kvinner fra alle samfunns- lag, det vil si kvinner med ingen, lav eller høyere utdanning, samt kvinner fra både byer og landsbyer i Pakistan.

Resultater

Alle informanter, med unntak av én, kom til Norge gjennom familiegjenforening. Gjennomsnittsalderen ved ankomst var 24,5 år. Fem av kvinnene hadde høyere utdanning, fem mellom 11 og 14 års utdanning, åtte under 10 års skolegang og to var analfabeter ved ankomst. Ingen av kvinnene søkte om norsk statsborgerskap umiddelbart, og 50 prosent søkte

først etter å ha vært 10–15 år i landet. 19 av de 20 kvinnene deltok i organisert norskopplæring. Av disse var det 12 som fullførte, syv ganske raskt etter ankomst, fem etter at barna hadde begynt på skolen. Syv av 20 hadde hatt betalt jobb i Pakistan før de emigrerte til Norge. De resterende hadde aldri jobbet før ankomsten til Norge. Fem kvinner hadde ved ankomst ambisjoner om å få seg jobb. Femten kvinner har deltatt i arbeidslivet i Norge. Fem har aldri hatt betalt jobb i Norge. En kvinne har aldri deltatt i norskopplæring, hatt betalt jobb eller på annen måte deltatt i noen form for kursing eller skolegang i Norge. Alle kvinnene som ble intervjuet har voksne barn eller barn i skolepliktig alder. Gjennomsnittlig har informantene 3,4 barn. Alle har fulgt av barna til barnehage eller skole. Alle informantene har også en eller flere ganger deltatt på foreldremøter eller avslutningsfester i regi av skolen eller idrettsforeningen. Syv av informantene var aktive i frivillig organisasjonsarbeid. Tre av dem har aldri stemt ved lokalt eller nasjonalt valg. Ni av informantene bruker norske klær, særlig i jobbsammenheng. Elleve av dem bruker utelukkende pakistanske klær. Fire bruker hijab. Alle, bortsett fra tre, har på et eller annet tidspunkt bodd i storfamilie. 15 av 20 bor i et nabolag med mange pakistanske innvandrere, og fem av disse har nær slekt i nærmiljøet.

Alle oppgir at de har praktisert norsk, og de fleste mener at de ville ha tatt mer norskundervisning dersom forholdene var bedre tilrettelagt. Det er imidlertid en generell enighet om at kvinnens hovedansvar er hjem og familie, og at de selv har valgt bort norskopplæring og jobb grunnet omsorgsansvar i hjemmet. Mange mener at de er godt integrert, at de snakker godt nok norsk til at de klarer seg, og at de er tilfreds med eget aktivitetsnivå i det norske samfunnet.

Konklusjon

De fleste kvinnene følger familie- og bosetningsmønster som er vanlige i hjemlandet. De aller fleste har imidlertid også på flere områder tilpasset seg og tatt del i det norske samfunnet enten gjennom utdanning, jobb eller frivillig organisasjonsarbeid. Det er imidlertid klare tendenser til at kvinnene privat foretrekker det pakistanske miljøet.

Kvinnene er enige om at dårlige språkferdigheter er den største barrieren for integrering av førstegenerasjonsinnvandrere fra Pakistan. Mange gav uttrykk for at mange førstegenerasjons innvandrerkvinner ikke er godt integrert i samfunnet. De fleste mener imidlertid at de selv er godt eller tilstrekkelig integrert. Av de som ikke behersker norsk, er den generelle opp-

fatningen at de ikke føler behov for å lære seg mer. Alle, bortsett fra én, mener at de selv har kunnet bestemme hvor mye språkundervisning de skulle ha.

Det er godt samsvar mellom litteraturen og kvinnene selv om hva som er de største barrierene for integrering. Dette samsvaret er ikke like godt i diskusjonen om hva og integrering er og hva som er et ønskelig språkbeherskelse og aktivitetsnivå blant innvandrere i det norske samfunnet. Kvinnene selv er langt mer optimistiske enn ekspertene i diskusjonen om hvor godt integrert de er. Kvinnene oppgir også i stor grad at de er tilfreds med sin egen grad av integrering og at de selv har bestemt hvor aktive de ønsker å være i samfunnet.

TAKKSIGELSER

Først og fremst vil jeg sende en stor takk til alle de kvinnene som har stilt opp for meg, som har gitt av sin tid, sin kunnskap og sine erfaringer.

Jeg vil også takke kollokviegruppen min, hvis hjelp og tilbakemeldinger både har vært konstruktive og til stor nytte.

Videre vil jeg takke veilederen min, Arild Engelsen Ruud, for hjelp og tilbakemeldinger. Hans støtte og oppmuntring har betydd mye gjennom arbeidet. Takk også til Tove Bjørneset ved Universitetet i Bergen som så generøst tok seg tid til å lese igjennom oppgaven min.

Og sist, men ikke minst, vil jeg sende en stor takk til familien min for all støtte og oppmuntring gjennom den tiden jeg har jobbet med denne oppgaven.

INNHALDSFORTEGNELSE

KAPITTEL	UNDERKAPITTEL	SIDE
Sammendrag		ii
Takksigelser		v
1. Bakgrunn		
	1.1. <i>Definisjoner: Innvandrere, innvandrerkvinner, integrering, segregering og assimilering</i>	1
	1.2. <i>Innvandrerbefolkningen i Norge</i>	3
	1.3. <i>Pakistanske innvandrere i Norge</i>	4
	1.4. <i>Førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan; Bakgrunn og ankomst til landet</i>	5
	1.5. <i>Grad av integrering blant førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan</i>	8
	1.5.1. <i>Norskopplæring og beherskelse av det norske språket</i>	8
	1.5.2. <i>Utdanning og yrkesdeltakelse</i>	11
	1.5.3. <i>Geografisk bosetningsmønster</i>	16
	1.5.4. <i>Ekteskaps- og familiemønster</i>	18
	1.5.5. <i>Valgdeltakelse</i>	23
	1.5.6. <i>Klesdrakt, hijab og integrering</i>	23
	1.5.7. <i>Fordommer og stereotypdannelse – en trussel for integrering?</i>	28
	1.5.8. <i>Sammendrag</i>	32
2. Formål		34
3. Metode		
	3.1. <i>Valg av metode</i>	35
	3.2. <i>Valg av informanter</i>	35
	3.3. <i>Semistrukturert intervjueteknikk</i>	36
	3.4. <i>Geografisk avgrensning av feltarbeidsområdet</i>	36
	3.5. <i>Analytisk tilnærming</i>	37
	3.6. <i>Datasikkerhet</i>	37
	3.7. <i>Styrker og svakheter ved denne studien</i>	37

---

4. Resultater	
4.1. <i>Bakgrunn og ankomst til Norge</i>	39
4.2. <i>Norskopplæring og beherskelse av det norske språket</i>	40
4.3. <i>Utdanning og yrkesdeltakelse</i>	43
4.4. <i>Geografisk bosetningsmønster</i>	45
4.5. <i>Ekteskaps- og familiemønster</i>	46
4.6. <i>Deltakelse på foreldremøter, i valg og frivillig Organisasjonsarbeid</i>	49
4.7. <i>Klesdrakt og hijab</i>	50
4.8. <i>Hva kvinnene selv mener hindrer pakistanske første generasjons innvandrerkvinnens integrering i det norske samfunnet</i>	53
4.9. <i>Kulturelle forventninger til egne barn</i>	55
5. Diskusjon: Resultater fortolket i lys av eksisterende litteratur	
5.1. <i>Bakgrunn og ankomst til Norge</i>	58
5.2. <i>Norskopplæring og beherskelse av det norske språket</i>	58
5.3. <i>Utdanning og yrkesdeltakelse</i>	60
5.4. <i>Geografisk bosetningsmønster</i>	62
5.5. <i>Ekteskap- og familiemønster</i>	63
5.6. <i>Deltakelse på foreldremøter, i valg og i frivillig organisasjonsarbeid</i>	64
5.7. <i>Klesdrakt og hijab</i>	65
5.8. <i>Hva kvinnene selv mener hindrer pakistanske første generasjons innvandrerkvinnens integrering i det norske samfunnet</i>	65
5.9. <i>Kulturelle forventninger til egne barn</i>	66
5.10. <i>Fordommer og stereotypdannelse – en trussel for integrering?</i>	66
6. Konklusjon	69
7. Appendiks	70
8. Bibliografi	74

---

1 – BAKGRUNN

1.1. Definisjoner:

Innvandrere, innvandrerkvinner, integrering, segregering og assimilering

Statistisk sentralbyrå (SSB) definerer innvandrerbefolkningen som «personer som enten selv har innvandret til Norge eller er født i Norge av to utenlandsfødte foreldre». Innvandrerbefolkningen deles videre inn i to grupper: 'Førstegenerasjonsinnvandrere' uten norsk bakgrunn som er født i utlandet av foreldre som også er født i utlandet, og 'annengenerasjonsinnvandrere', som er personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre. De med en av foreldrene født i Norge inngår dermed ikke i innvandrerbefolkningen. Det samme gjelder de som er født i utlandet av norskfødte foreldre.¹

Det kan imidlertid diskuteres hva som er en faktisk definisjon versus hva som er forståelsen av begrepet, med andre ord hva man mener når man bruker det i dagligtale. Elisabeth Hagen støtter i sin bok opp om SSBs definisjon², men forsker Marianne Gullestad hevder at selv om det eksisterer en offentlig definisjon på ordet 'innvandrer', så er det i praksis et begrep som samfunnet bruker «med en underforstått betydning som begrenser det til mennesker som oppfattes som synlig forskjellige, og som ifølge gjengse stereotypier tilhører en form for 'lavklasse' eller 'underklasse'. 'Mørk hud', 'aksent', 'rart navn' og religiøs tilknytning utenfor den norske kirke er noen sentrale tegn på det å være 'innvandrer'». ³ Hun gir følgende eksempel: «En 'hvit' britiskfødt lektor på Voss (som snakker meget godt norsk med britisk aksent) har fortalt at når hun spør elevene om de personlig kjenner noen innvandrere, svarer de fleste nei. Når hun gjør dem oppmerksom på at de jo kjenner henne, blir de meget forbauset: «Vi regner jo ikke deg som innvandrer.»»⁴ Professor Suzanne Stiver Lie deler Gullestads syn på hvem som defineres som innvandrer i Norge. I antologien *Mellom to kulturer* skriver hun at en innvandrer i Norge som regel regnes som en person fra den tredje

---

¹ Benedicte Lie, *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*, Rapport fra Statistisk Sentralbyrå, januar 2004:11

² Elisabeth Hagen, "Sju barn og analfabet? Å gjere ein fordom til ein etterdom om 'innvandrerkvinnene' i mediebildet". I *Narrespeil: kjønn, sex og medier*, redigert av Elisabeth Eide (Oslo: Høyskoleforlaget2000),121.

³ Marianne Gullestad, "Likhets grenser", i *Likhetens Paradokser*, redigert av Marianne E. Lien, Hilde Liden, Halvard Vike (Oslo: Universitetsforlaget, 2001), 44.

⁴ Marianne Gullestad, *Det norske sett med nye øyne: kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt* (Oslo:Universitetsforlaget, 2002), 90.

verden eller fra fattigere land i Europa.⁵ Benedicte Lie, forsker ved Universitetet i Bergen, mener det finnes mange forestillinger om innvandrere i Norge, men at det nok ikke forekommer like mye kunnskap, og at «innvandrere er en del av det flerkulturelle Norge, et Norge som alle ikke vet like mye om, men som mange mener en hel del om.»⁶

Gunhild R. Farstad bygger videre på dette argumentet ved å definere ordet 'innvandrerkvinn' som et ord som blir brukt i media, i samfunnsdebatten og i dagligtalen først og fremst om kvinner med bakgrunn i ikke-vestlige land, og at det videre bærer konnotasjoner om kvinner som ressursvake, hjemmевærende og med dårlige språkkunnskaper»⁷. Med dette impliseres det en samfunnsmessig forståelse av innvandrere og særlig innvandrerkvinner som tilhørende en lavere samfunnsklasse, hvor passivitet, undertrykkelse og dårlige språkkunnskaper kjenner tegner dårlig integrering.

Det er da naturlig å spørre seg hva man legger i begrepet 'integrering'. Problemet er, ifølge Arbeids- og inkluderingsdepartementet, at det ikke finnes noen enhetlig oppfatning eller definisjon av hva integrering egentlig betyr. «Begrepet gir forskjellige assosiasjoner, og brukes i ulik mening. Den ene hovedbetydningen er når integreringsbegrepet omtaler veien mot målet. Det omhandler *integreringsprosessen* og integreringsfremmende tiltak. Andre ganger snakker man om *integrering som mål* og resultat av en prosess.»⁸ Dersom målene ikke er presise og etterprøvbare, medfører det en fare for at man snakker forbi hverandre. Der integrering er målet, benytter departementet følgende mål for integreringsgraden blant grupper eller individer: «Er personene i lønnet arbeid? Hvordan kommer de ut på boligmarkedet? Deltar de i politiske valg? Søker de seg til høyere utdanning? Like muligheter til deltakelse, og fravær av rasisme og diskriminering.» Dette er mål som har vært brukt som politiske mål for flere regjeringer i Norge. Det påpekes videre at det er mulig å være fullt ut deltakende på noen områder, og mindre på andre, det vil si å være ulikt «integrert» i ulike sammenhenger, og at dette må få være en del av retten til å velge annerledes.

---

⁵ Suzanne Stiver Lie, (red.), *Mellom to kulturer – Kvinnelige innvandrere i Norge* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 9.

⁶ Benedicte Lie, 2004:11

⁷ Gunhild R. Farstad; *Innvandrerkvinner i Groruddalen – mellom idealer for modernitet og tradisjon* (Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, 2004), 16.

⁸ Stmeld-nr-49-2003-2004. Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Perspektiver og begreper; Integrering: Forskjellige betydninger*, <http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/2003-2004/Stmeld-nr-49-2003-2004-5/1.html?id=405197> (oppsøkt 25.09.08)

Unni Wikan, professor i sosialantropologi, mener integrering henspeiler seg på «innvandreres plikt til å fungere etter grunnleggende norske verdier og lære seg norsk, Samtidig som nordmenn skal rydde rom blant seg selv for innvandreres spesielle væremåte og verdier.»⁹ Hun kritiserer en del innvandrerkvinner som har holdt seg borte fra det norske samfunnet og dermed unngått å lære seg tilfredsstillende norsk. Hun mener at respekt for innvandrernes språk og kultur ikke automatisk innebærer aksept for at de kan velge å stille seg utenfor det norske samfunnet ved å la være å lære seg norsk.

Ikke sjelden benyttes begrepet 'segregering' som det motsatte av integrering, det vil si at grupper av mennesker eller miljøer lever atskilt. Segregeringen kan være fysisk, som når ulike mennesker bor i ulike bydeler eller strøk, eller den kan være sosial. «Fysisk segregering, for eksempel i boligmarkedet, øker sjansen for sosial segregering fordi det ikke finnes et felles nærmiljø hvor folk treffer hverandre naturlig. Konsekvensen kan bli at ulike sosiale og etniske miljøer får liten eller ingen kontakt.»¹⁰

Andre ganger brukes 'assimilering' som det motsatte av 'integrering', og forstås som regel som at «innvandrere oppgir sin egen kultur, tradisjoner og levesett og blir lik majoriteten».¹¹ Assimilering og segregering blir ytterpunkter på en tenkt skala.

Som nevnt brukes integreringsbegrepet også om veien mot målet, ikke bare om målet selv, hvor integreringsprosessen er en gjensidig innlemming av enkeltmennesket i samfunnsfellesskapet. Dette kan gjøres gjennom integreringspolitikk og -tiltak på ulike samfunnsplan. I byarkivs prosjektheft *Spor etter oss "Oslos multikulturelle arkiver"* beskrives dette som «de forutsetninger som må til for at nye innvandrere skal kunne inkluderes og delta i det nye samfunnet og forsørge seg sjøl i størst mulig grad.»¹²

1.2. Innvandrerbefolkningen i Norge

Innvandrerbefolkningen i Norge, slik den er definert av SSB, har de siste 26–27 årene økt jevnt. Mens den i 1970 utgjorde om lag 59 000 personer eller 1,5 prosent av folketallet, var

---

⁹ Unni Wikan, *Mot en ny norsk underklasse: innvandrere, kultur og integrasjon* (Oslo: Gyldendal, 1995), 146–147.

¹⁰ Stmeld-49. Arbeids- og integreringsdepartementet

¹¹ Ibid.

¹² Ellen Røsjo, red., *Spor etter oss: "Oslos multikulturelle arkiver"* (Oslo: Oslo byarkiv, 2007), 60.

tallet per 1. januar 2008 oppe i 459 614 personer, tilsvarende 9,7 prosent av den norske befolkningen.¹³ Med ordet 'innvandrere' menes summen av kategoriene «førstegenerasjons innvandrere uten norsk bakgrunn» og «innbyggere født i Norge av to utenlandsfødte foreldre».

75 prosent av innvandrerne i Norge har ikke-vestlig bakgrunn, hvilket vil si at de kommer fra land i Øst-Europa, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika og Asia, inkludert Tyrkia. Ikke-vestlige innvandrere utgjorde i 2007 totalt 6,6 prosent av den norske befolkningen. Av disse var de pakistanske innvandrerne den største undergruppen.¹⁴ Også når man ser på den totale innvandrerbefolkningen, både vestlige og ikke-vestlige, har innvandrere med pakistansk bakgrunn vært den største gruppen. Disse ble imidlertid tatt igjen av polske innvandrere 1. januar 2008.¹⁵ Ser man kun på etterkommerne, det vil si annengenerasjonsinnvandrerne, utgjør innvandrere med pakistansk bakgrunn den desidert største gruppen, med vietnamesere på andreplass, med bare halvparten så mange.¹⁶

De fleste som har immigrert til Norge har vært arbeidsinnvandrere, både de fra vestlige og de fra ikke-vestlige land.¹⁷ Siden 1974 har innvandringen til Norge vært regulert gjennom en generell innvandringsstopp, med unntak for flyktninger, familiegjenforente og arbeidsinnvandrende spesialister. Generell arbeidsinnvandring har imidlertid vært mulig for nordiske og senere europeiske borgere, grunnet et felles nordisk arbeidsmarked fra 1954 og et fritt arbeidsmarked i EØS-området siden 1995.¹⁸

1.3. Pakistanske innvandrere i Norge

Innvandringen fra Pakistan til Norge begynte så tidlig som på slutten av 1960-tallet. De første pakistanske innvandrerne som immigrerte til Norge kom som arbeidsinnvandrere, med den største toppen rundt 1967. En forholdsvis stor andel av dem (30 %) har dermed bodd i Norge i mer enn 25 år. Professor Eleonore Kofman skriver at innvandringen til de nordeuropeiske

---

¹³ SSB. *Innvandrerbefolkningen*. Statistisk Sentralbyrå (29. april 2008)

¹⁴ SSB. I "Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen - styrket innsats 2008" 10/2007: 3.

¹⁵ SSB. (29. april 2008)

¹⁶ Kristin Henriksen "Innvandrerkvinnene i Norge. Hvem er de og hvordan går det med dem?", SSB magasinet, 4.12.2006, <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html> (oppført 25.09.08)

¹⁷ SSB. I "Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen - styrket innsats 2008" 10/2007: 3.

¹⁸ Ingvild Hauge Byberg, red., *Innvandrerkvinner i Norge: Demografi, utdanning, arbeid og inntekt* (Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 2002), 17.

landene begynte med enslige unge menn, etterfulgt av en bølge med en større andel av eldre og allerede gifte menn. Da den største bølgen av arbeidsinnvandringen tok slutt, var det kvinnenens tur å følge etter, og mennene fikk gjennom familiegjenforening brakt kone og barn til landet.¹⁹ De pakistanske kvinnene kom med andre ord mye senere, og da først og fremst etter å ha inngått ekteskap med menn som allerede arbeidet her.²⁰ Forsker Silvia Pedraza presiserer at kvinner først og fremst immigrerer for å skape eller forene en familie.²¹ Etter innvandringsstoppen i 1975 har det uansett ikke lenger vært mulig for kvinner født i den tredje verden å komme hit som selvstendige arbeidstakere.²² Bente Puntervold Bø har i flere år forsket på kvinner fra Pakistan, India, Marokko og Tyrkia. Migrasjonsmønsteret hun beskriver, er at kvinnenens motivasjon for å migrere sjelden er for å ta seg lønnet arbeid, verken dersom de migrerer alene eller sammen med sine ektemenn. Det vanlige er at mennene først kommer alene og at kvinnene kommer senere. Dette er et mønster vi også har sett i Norge.²³

Per 1. januar 2008 var antallet pakistanske innvandrere, første generasjon så vel som annen generasjon, anslått til 29 134. Dette utgjør 0,6 % av Norges totale befolkning.²⁴

1.4. Førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan:

Bakgrunn og ankomst til landet

Forskning viser at de fleste innvandrerkvinnene som har kommet til Norge, deriblant pakistanske innvandrerkvinner, har kommet gjennom familiegjenforening. Kristian Rose Tronstad, koordinator for innvandrerrelatert statistikk, definerer familiegjenforening som en «oppholds- eller arbeidstillatelse som innvilges til nære familiemedlemmer til en norsk eller utenlandsk statsborger med lovlig opphold i Norge. Familiegjenforening gjelder i hovedsak ektefelle og barn under 18 år.»²⁵ Eleonore Kofman trekker frem to typer familiegjenforening. Den første, og mest vanlige, går ut på at den først innvandrede får hente sin nærmeste familie

---

¹⁹ Eleonore Kofman, "Female Birds of Passage a Decade Later: Gender and immigration in the European Union" i *International Migration Review*, vol. 33, No. 2. (1999), 273.

²⁰ Bente Puntervold Bø, "Boforhold, yrke og kontaktmønster blant kvinner fra Pakistan, India, Morokko og Tyrkia" i Suzanne Stiver Lie, red., *Mellom to kulturer - Kvinnelige innvandrere i Norge* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 41.

²¹ Silvia Pedraza, "Women and Migration: The Social Consequences of Gender" i *Annual Review of Sociology*, Vol.17, (1999), 306.

²² Eide, *Narrespeil*, 123.

²³ Lie, *Mellom to kulturer*, 41.

²⁴ SSB. (29. april 2008)

²⁵ Kristian Rose Tronstad, red., *Innvandring og innvandrere* (Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2004), 49.

til landet. Den andre går ut på forening av ektepar i eksisterende eller nye ekteskap.²⁶ Dersom vi tar en titt på pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinner, er de å finne i begge disse familiegjenforeningsgruppene: De som var eller ble gift med menn som hadde emigrert til Norge, og de som var i nærmeste familie til menn som hadde emigrert til Norge, det vil si mødre, døtre, søstre, osv. Majoriteten av de kvinnelige førstegenerasjonsinnvandrerne fra Pakistan hører imidlertid til gruppen som immigrerte gjennom familiegjenforening og som hadde rett til dette, ettersom de var gift med menn som hadde arbeidsinnvandret til Norge.

Tallet på innvandrerkvinner i Norge, uavhengig av nasjonalitet eller hvorvidt de er første- eller annengenerasjonsinnvandrere, var per 1. januar 2001 148 600. Dette tallet har økt fra 116 400 i 1997. Antallet førstegenerasjonsinnvandrere og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre har økt, slik at både innvandringen til Norge og familiære faktorer (fødsler og hvem man får barn med) har bidratt til økningen i statistikken. Ved årsskiftet 2000/2001 utgjorde innvandrerkvinnene 6,5 prosent av alle kvinner i Norge, en økning fra 5,2 prosent i 1997. Av disse utgjorde kvinnene som selv flyttet til Norge 5,5 prosentpoeng, mens den resterende ene prosenten var jenter eller kvinner født i Norge, men som hadde foreldre født i utlandet. I absolutte tall var det per 1. januar 2001 dermed 125 300 kvinnelige førstegenerasjonsinnvandrere i Norge og 23 300 kvinner som var født i Norge av to foreldre født i utlandet.²⁷ Figur 1 gir en oversikt over kvinner med innvandrerbakgrunn per januar 2006.

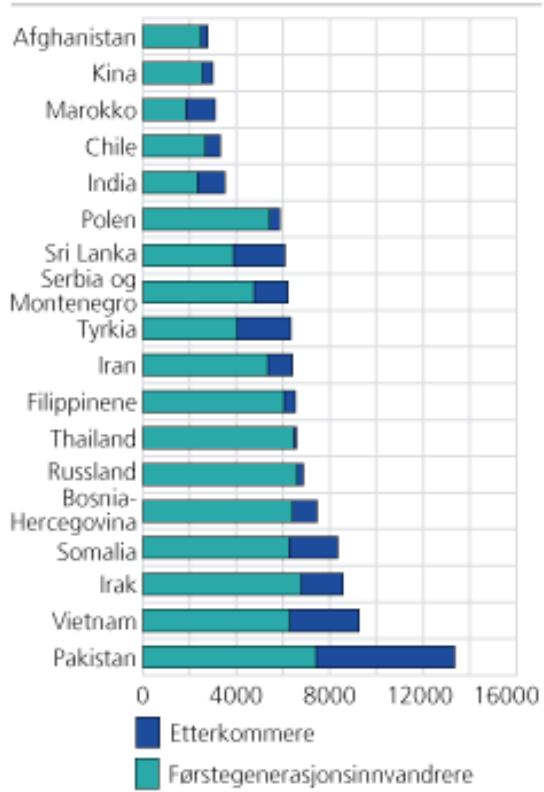
Innvandrerkvinnene fra Pakistan utgjør den største ikke-vestlige gruppen av innvandrerkvinner, og per 1. januar 2006 hadde nær syv prosent av den kvinnelige innvandrerbefolkningen sin bakgrunn fra Pakistan. Over 7 400 kvinner er førstegenerasjonsinnvandrere, det vil si født i Pakistan, mens nær 6 000 er etterkommere, og dermed født her. Graden av integrering og deltakelse i det norske samfunnet blant førstegenerasjonsinnvandrerne varierer betraktelig mellom de ulike opprinnelseslandene. I det følgende kapittelet vil jeg diskutere graden av integrering blant førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan.

---

²⁶ Kofman, "Female Birds of Passage a Decade Later", 275.

²⁷ Byberg, *Innvandrerkvinner i Norge*, 12-13.

**Figur 1. Kvinner, etter landbakgrunn og innvandrerkategori. 1. januar 2006.
Absolutte tall**

Kilde: Befolkningsstatistikk, SSB.

Kilde: SSB, <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html>

1.5. Grad av integrering blant første generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan

Graden av integrering og integreringsprosessen varierer betraktelig mellom ulike grupper av innvandrere. I denne oppgaven ønsker jeg å diskutere integrering som mål blant en spesifikk del av innvandrerbefolkningen. Jeg har begrenset meg til første generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan, bosatt i Oslo-Akershus-området som har kommet til Norge i voksen alder, det vil si etter fylte 18 år. Graden av integrering diskuteres med fokus på deltakelse i organisert norskopplæring, bruk og beherskelse av det norske språket, utdannings- og yrkesdeltakelse, geografisk bosetningsmønster, ekteskaps- og familiemønster, deltakelse ved valg, foreldremøter og andre samfunnsrelaterte aktiviteter, klesdrakt og eventuell bruk av hijab. Jeg vil også komme inn på hva informantene mine selv mener er god integrering og hvilke kulturelle forventninger de har til egne barn.

1.5.1. Norskopplæring og beherskelse av det norske språket

Det er stor enighet om at beherskelse av majoritetsspråket er en nøkkel til integrering for innvandrerne i det nye samfunnet.^{28, 29} og at norsksferdigheter har mye å bety for hvor godt integrert en person kan bli. Suzanne Stiver Lie og Cecilie Boan skriver i antologien *Mellom to kulturer: kvinnelige innvandrere i Norge* at vertslandets språk er nøkkelen til integrering i det nye samfunnet og at det «å beherske vertslandets språk står sentralt i enhver innvandrers resosialiseringsprosess. Språket har avgjørende betydning for individets evne til å fungere i samfunnet».³⁰

Av alle innvandrere som fullfører norskopplæringen, er to tredjedeler menn. Kvinnene faller særlig fra på grunn av omsorgsoppgaver. Overraskende nok ser det imidlertid også ut til at slike forpliktelser øker sannsynligheten for å *fullføre* den organiserte norskopplæringen, dersom den påbegynnes. Ønsket om å kunne følge med på barnas skolegang og utvikling er en viktig drivkraft og motivasjonsfaktor. Omsorgsansvar ser derfor ut til å kunne slå ut på to måter: Det kan være en sterk motivasjonsfaktor for å fullføre norskopplæringen, men også en betydelig barriere dersom det ikke lar seg kombinere med kurset. Kvinner som har høyere utdanning ved ankomst fullfører i større grad norskopplæringen enn de med lavere utdanning.

---

²⁸ Oddbjørn Raaum, *Returns to Education and Norwegian Language Skills among Immigrants in Norway*. Paper presentert ved Forskermøtet 1999, BI/SF, Oslo 4.-5. januar 1999.

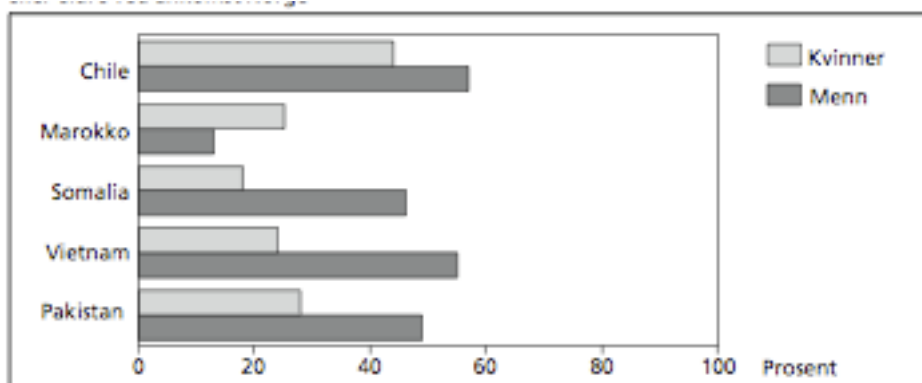
²⁹ Svein Blom, *Levekår blant ikke-vestlige innvandrere i Norge*, Rapport 98/16, (Oslo: Statistisk sentralbyrå, 1998), 18.

³⁰ Suzanne Stiver Lie og Cecilie Boan, "Innvandrerkvinnerns utdanning og erfaringer på det norske arbeidsmarkedet", i Suzanne Stiver Lie, red., *Mellom to kulturer - Kvinnelige innvandrere i Norge* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 72.

Denne sammenhengen mellom nivået på tidligere utdanning og fullføringsgrad gjelder spesielt for kvinner. De viktigste årsakene til frafall og uteblivelse fra norskopplæringen for kvinner er dermed omsorgsoppgaver, men også i stor grad jobb/utdanning. Misnøye med kursets opplegg eller progresjon, sykdom og flytting/utenlandsreiser oppgis i relativt beskjeden grad som årsaker til frafall/uteblivelse. For både kvinner og menn er hovedmotivasjonen for å lære norsk et ønske om høyere utdanning og/eller jobb.³¹ Med bakgrunn i et ønske om å styrke opplæringen innen norsk med samfunnskunnskap, ble det i 1998 innført en nivåbasert norskopplæring, det vil si at elevene, innenfor en viss timeramme, får opplæring i norsk med samfunnskunnskap opp til det nivået en regner som nødvendig for (videre)utdanning og arbeid. Den maksimale timerammen er satt til 850 timer for elever med utdanning tilnærmet lik norsk grunnskolenivå eller mer (A-løpet), og til 3 000 timer for elever med liten eller ingen skolebakgrunn (B-løpet).

Figur 2 er hentet fra Fafos rapport fra 2002 og viser prosentandelen av noen innvandrergupper sortert etter etnisk bakgrunn og kjønn som fullfører norskkurs. Figuren viser personer som var eldre enn 20 år ved ankomst til Norge.

Figur 2

Det er imidlertid viktig å huske på at fullført norskkurs ikke er ensbetydende med gode norskkunnskaper. Dersom språkferdighetene ikke brukes utenfor klasserommet og etter avsluttet norskundervisning, er sannsynligheten for å bli god i norsk liten. Det er fare for at særlig de svakeste elevene raskt kan komme inn i en ond sirkel etter avsluttet undervisning, der norskerferdighetene stagnerer og etter hvert blir dårligere på grunn av manglende praksis.

³¹ Fafo. "Kurs for arbeid? Norskopplæring og yrkesdeltakelse blant ikke-vestlige flyktninger og innvandrere" Fafo-rapport 387 (2002)

Dette vil særlig gjelde elever som vegrer seg for å prøve ut norskferdighetene, eller som ikke til daglig er i situasjoner hvor de kan praktisere norsk. Kvinner fra Pakistan oppgir sjeldnere enn menn med samme landbakgrunn at de ofte bruker norsk i dagliglivet, noe som understøtter antagelsen om at mennene i denne etniske gruppen har en mer fremtredende rolle på arenaer utenfor hjemmet. Seks av ti kvinner med bakgrunn fra Pakistan oppgir at de sjelden eller aldri bruker norsk i dagliglivet.³²

Rolf Undset Aakervik hevder at førstegenerasjons pakistanske innvandrerkvinner manglende norskferdigheter hindrer dem i å bli integrert i samfunnet. Han skriver: «Mange innvandrerkvinner som har kommet til Norge etter innvandringsstopp gjennom familiegjenforning, har lav utdanning og liten språkkompetanse og stiller derfor særlig svakt på arbeidsmarkedet.»³³ Wikan, Aakervik og Lie er enige om at mange førstegenerasjons norsk-pakistanske kvinner ikke behersker norsk godt nok, og at dette svekker deres prestasjonsevner i yrkeslivet sammenlignet med andre innvandrerkvinner. De hevder videre at disse kvinnenes manglende språkkunnskaper og lavere yrkesaktivitet gjør dem mindre deltakende og mer isolerte i det norske samfunnet.³⁴

Også Unni Wikan mener at språk er nøkkelen til integrering i det norske samfunnet, og peker spesielt på de manglende språkkunnskapene blant disse kvinnene. Hun viderefremidler hva to pakistanske menn, Zahid Saftar og Khan Manzoor, forteller: «Mange innvandrere har bodd i Norge 25 år uten å bli integrert fordi de færreste trodde at de skulle bli boende. De fleste kom fra landsbygda hvor kvinnene holder seg hjemme. Mannfolkene bygde opp det samme samfunnet her, med sterk intern kontroll ... Men nå forstår mange at også kvinnene må lære norsk.»³⁵ Hun skriver videre at innvandrere uten gode norskferdigheter ikke får attraktive og godt betalte jobber. De stiller svakt på arbeidsmarkedet og blir betraktet som annenrangs borgere. Hun anbefaler derfor sterkt obligatorisk norskopplæring av innvandrermodre.³⁶

Arbeidslivet vil kunne være en svært viktig arena for praktisering av språk. Et visst språknivå ser imidlertid ut til å være en forutsetning for å få jobb. Det er rapportert at på spørsmålet om hva som skal til for å skaffe seg jobb i Norge, svarer de fleste blant annet

---

³² Ibid.

³³ Rolf Undset Aakervik, *Fremmed på jobben? Innvandrerne og arbeidslivet* (Oslo: Tiden, 1992), 74.

³⁴ Lie, *Mellom to kulturer*, 54.

³⁵ Wikan, *Mot en ny norsk underklasse*, 31–32.

³⁶ Ibid., 77.

norskferdigheter, utdanning og søkeaktivitet/motivasjon. Samtidig mener imidlertid én av tre at hudfarge og fremmedartet navn representerer store hindre med hensyn til det å klare å skaffe seg en jobb.

Kvinner med omsorgsansvar for små barn er en gruppe som dessverre er spesielt utsatt for å stå utenfor arbeidslivet i korte eller lengre perioder. I tillegg ser de ut til å ha større problemer med å fullføre norskundervisningen enn andre. Spesialetablerte arenaer og møteplasser for praktisering av norsk som kan benyttes også av hjemmeværende mødre kan da være til god hjelp. Åpen barnehage er en slik arena. Tidligere undersøkelser tyder på at det er svært liten kjennskap til tilbudet om åpen barnehage blant kvinner med ikke-vestlig landbakgrunn.³⁷ I tillegg er det relativt liten kontakt mellom ulike etniske grupper blant dem som bruker barnehagene.³⁸ Det er derfor viktig å ikke bare å etablere slike barnehager, men også å informere om tilbudet og legge til rette for at det kan oppmuntre til kontakt også på tvers av foreldrenes landbakgrunn.

1.5.2. Utdanning og yrkesdeltakelse

Kvalifikasjoner og utdanning

Kvinnene som har immigrert fra Pakistan har i hovedsak mindre utdanning fra hjemlandet enn mennene. Mange kommer fra landsbyer og småbyer hvor det er mindre vanlig for kvinner å ta høyere utdanning eller ha jobb. Dette er et mønster mange av dem har tatt med seg til Norge. I tillegg deltar de i mindre grad i kvalifiseringstilbud etter at de har bosatt seg i Norge. Det er heller ikke til å overse at en betydelig andel av kvinnene har såpass lite skoleerfaring at de i praksis er å regne som funksjonelle analfabeter. Dette gjør det åpenbart vanskelig og tidkrevende å både skulle lære seg tilstrekkelig norsk og å tilegne seg andre kvalifikasjoner som kan gjøre dem aktuelle for det norske arbeidsmarkedet. Samtidig tyder flere undersøkelser på at høyere utdanning fra hjemlandet ikke nødvendigvis gjør det lettere å få innpass på det norske arbeidsmarkedet. Kvinner deltar også i mindre grad enn menn i kvalifiseringstilbud etter bosetting i Norge.³⁹ Manglende norskferdigheter er en ofte nevnt forklaring på lav yrkes-

---

³⁷ Anne Britt Djuve og Hanne Cecilie Pettersen, *Nasjonale intensjoner–lokal virkelighet: etterspørsel etter, og bruk av barnehager blant innvandrerforeldre i Bergen, Oslo og Trondheim*, Fafo-notat (Oslo: Forskningsstiftelsen, 1998), 5.

³⁸ Vebjørng Tingstad og Vidar Kvamstad. *Åpen barnehage: kvinnecafé eller møteplass med barnet i sentrum?*, Rapport Norsk Senter for barneforskning, NTNU, (Trondheim: Norsk senter for barneforskning, 1998).

³⁹ Fafo-rapport 387 (2002).

deltakelse blant ikke-vestlige flyktninger og innvandrere.

God utdannelse fra hjemlandet er allikevel ikke ensbetydende med at man får god jobb i Norge. Suzanne Stiver Lie og Cecilie Boan skriver at det første problemet for mange er godkjenning av utdannelsen fra hjemlandet. Mange har hatt frustrerende opplevelser i denne forbindelse. Mange av de velutdannede kvinnene har ikke engang forsøkt å få utdanningen sin evaluert, men tatt til takke med de jobben de fikk. Ofte begrunnet de dette med at de hadde hørt om andres problemer og frustrasjon, og derfor latt det være.⁴⁰ Hagens forskning bekrefter at disse kvinnene hadde vanskeligheter med å få utdanningen sin godkjent, og derfor bare fikk ufaglærte, dårlige betalte jobber. Hun skriver: «Mange som kjem frå land i tredje verda, får ikke utdanninga si godkjent i Norge og må derfor ta ufaglært arbeid.»⁴¹

Yrkesdeltakelse

Kvinner er langt sjeldnere i arbeid enn menn, både i den etnisk norske befolkningen og blant flyktninger og innvandrere. I Norge er bare 53 prosent av kvinnene med innvandrerbakgrunn sysselsatt. Dette utgjør 13,5 prosentpoeng lavere sysselsetting enn totalt sett blant kvinner i befolkningen. Blant innvandrerkvinner med bakgrunn fra nordiske land har til sammenligning 70 prosent lønnet arbeid. For kvinner med bakgrunn fra asiatiske og fra afrikanske land er andelen spesielt lav for kvinner med kort botid og flyktningbakgrunn, slik som blant kvinner fra Afghanistan (19 prosent), Somalia (20 prosent) og Irak (22 prosent). Blant innvandrergruppene som har vært her lengst, utpeker Pakistan seg med lavest deltagelse blant førstegenerasjonskvinner (37 prosent).⁴² På topp blant ikke-vestlige innvandrergrupper, ligger kvinner fra Polen (64 prosent), Filippinene (63 prosent) og Chile (61 prosent).⁴³ Disse tallene kan delvis forklares ved at vestlige kvinner i større grad kommer som arbeidsinnvandrere sammenlignet med ikke-vestlige. Ikke-vestlige innvandrerkvinner kommer stort sett som flyktninger eller gjennom familieinnvandring.⁴⁴

Hvilke holdninger kvinnene selv har til yrkesdeltakelse i ulike livsfaser, henger videre klart sammen med landbakgrunn. Pakistanerne skiller seg ut som de mest tradisjonelt orienterte,

---

⁴⁰ Lie og Boan, "Innvandrerkvinnerens utdanning og erfaringer på det norske arbeidsmarkedet", 66.

⁴¹ Hagen, "Sju barn og analfabet?", 123.

⁴² IMDI-rapport 3-2007, *Kvinner og arbeid Utfordringer for kvinner med innvandrerbakgrunn*, 6.

⁴³ Kristin Henriksen, "Innvandrerkvinnene i Norge. Hvem er de og hvordan går det med dem?", SSBmagasinet, 4.12.2006, <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html> (oppført 25.09.08)

⁴⁴ Ibid.

hvor det foretrekkes at kvinnen holder seg hjemme med små barn. I en studie fra 2002 var 20 prosent av de intervjuede pakistanske kvinnene i jobb, halvparten i fulltidsstilling og halvparten i deltidsstilling, mens de resterende 80 prosentene var uten jobb⁴⁵ De kulturelle og verdiforankrede holdningene til kvinners yrkesaktivitet samsvarer dermed i stor grad med den faktiske yrkesaktiviteten til kvinner i ulike livsfaser. Slike holdninger kan virke gjennom at kvinnene selv ønsker å være hjemme, eller gjennom at ektefelle, familie eller miljø legger begrensninger på kvinnenens mulighet til å ta lønnet arbeid. Åtte av ti personer med pakistansk bakgrunn mener at mor bør være hjemme mens hun har barn mellom null og tre år, mens bare to av ti med norsk bakgrunn mener det samme. Fire av ti med pakistansk bakgrunn mener også at mor også bør være hjemme når familien har barn mellom tre og seks år.⁴⁶

Den største differansen mellom menns og kvinners sysselsetting finner vi blant innvandrere fra Pakistan. Her har mennene en arbeidstakerandel på 26 prosentpoeng over kvinnenens.⁴⁷

Vi har sett at i familier som allerede har trang økonomi og mange barn, vil i tillegg utgiftene til barnehage eller barnepass raskt kunne overstige den inntekten kvinnen kan håpe å oppnå i de delene av arbeidsmarkedet som er åpne for henne, særlig dersom hun i utgangspunktet har lav utdanning fra hjemlandet. Den økonomiske gevinsten ved at hun blir yrkesaktiv, vil i dette systemet bli liten eller ingen.

I litteraturen er det vanlig å operere med fire hovedforklaringer på lav sysselsetting blant ikke-vestlige flyktninger; Ressursforklaringer, diskrimineringsforklaringer, kulturforklaringer og institusjonelle forklaringer. De kan sammenfattes slik:

- 1) Ressursforklaringer: Ikke-vestlige innvandrere, særlig kvinner, har mindre av de ressursene og kvalifikasjonene som er relevante for å lykkes i det norske arbeidsmarkedet. Manglende norskkunnskaper er det som hyppigst forklares som hovedårsak.
- 2) Diskrimineringsforklaringer: Majoritetsbefolkningen lukker posisjoner for minoritetene i arbeidsmarkedet. Flyktninger og innvandrere får dermed ikke samme uttelling for sine kvalifikasjoner som nordmenn. Diskriminering kan skyldes regelrett rasisme eller at

---

⁴⁵ Fafo-rapport 387 (2002).

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Byberg, *Innvandrerkvinner i Norge*, 16.

arbeidsgiverne mer eller mindre systematisk velger vekk arbeidssøkere med etnisk minoritetsbakgrunn til fordel for etniske nordmenn, fordi rekruttering innen førstnevnte gruppe oppfattes som en større risiko.

- 3) Kulturelle forklaringer: Enkelte grupper – med bakgrunn i tradisjoner, normer og forventninger – lukker, ignorerer eller velger vekk posisjoner for seg selv. Dersom normene i en innvandrerguppe for eksempel tilsier at det er et statustap forbundet med å ta visse typer arbeid, eller ved at kvinnene i familien jobber, vil dette være en barriere mot yrkesaktivitet.
- 4) Institusjonelle forklaringer: Institusjonelle aspekter i Norge kan slå ulikt ut for nordmenn og innvandrere. Ett eksempel er at godkjenning av utenlandsk utdanning ofte kan være tidkrevende og mangelfull. Dette kan medføre at utlendinger med samme reelle kvalifikasjoner som nordmenn kan bli nødt til å ta tilleggseksamener for å oppnå den formelle kompetansen som er nødvendig for å få arbeid. Et annet eksempel kan knyttes til trygde- og sosialhjelpssystemet, hvor kontantstøtte og andre stønadsordninger kan tenkes å skape «fattigdomsfeller», det vil si at regelverket for ulike stønader har insentiveffekter som gjør yrkesdeltakelse mindre økonomisk attraktivt enn mottak av ytelser.⁴⁸

Bente Puntervold Bø har i flere år forsket på kvinner fra Pakistan, India, Marokko og Tyrkia. Hun nevner de vanskelige jobbmulighetene for innvandrerkvinner og skriver at:

«De fleste yrkesaktive innvandrerkvinnene i Oslo, nesten $\frac{3}{4}$, var sysselsatt på fabrikk eller i rengjøring. Ufaglært fabrikkarbeid i næringsmiddel og konfeksjonsindustrien var det Industriarbeid som sysselsatte de fleste. Det enkeltyrket som flest innvandrerkvinner hadde, var uten tvil rengjøringsarbeid. Den resterende firedel av yrkeskvinnene fordelte seg på kontorarbeid, arbeid i butikk og teknisk arbeid, samt enkelte andre serviceyrker.»⁴⁹

Suzanne Stiver Lie og Cecilie Boan har forsket på innvandrerkvinnens utdanning og erfaringer i det norske arbeidsmarkedet, og også de poengterer de vanskelige arbeidsforholdene for disse

---

⁴⁸ Anne Britt Djuve og Kåre Hagen, *Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo*. Fafo rapport 184, (Oslo: Fafo, 1995). 41.

⁴⁹ Bø, "Boforhold, yrke og kontaktmønster blant kvinner fra Pakistan, India, Morokko og Tyrkia", 52.

kvinnene. De mener mulighetene var små i et trangt arbeidsmarked. Særlig gjorde språkproblemer at de ble plassert bakerst i køen av arbeidssøkende.⁵⁰ Mahmona Khan hevder at innvandrerkvinner dobbeltdiskrimineres» både på basis av kjønn og bakgrunn, og rapporterer at innvandrerkvinner har dårligere jobbsikkerhet, lavere lønn og større problemer med å komme seg ut i arbeidslivet.⁵¹

Ringvirkninger av manglende yrkesdeltakelse med hensyn til integrering

Det at de fleste pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinner ikke får, kan eller vil jobbe, kan medføre en dårligere familieøkonomi sammenlignet med familier hvor begge foreldrene jobber. Dette kan videre medføre ytterligere restriksjoner for kvinnenens mulighet til integrering. Økonomisk kapital er i stor grad en nøkkel for innpass i det norske samfunnet og en forutsetning for å kunne erverve sosial og kulturell kapital.⁵² Ikke-vestlige innvandrere er dessverre overrepresentert blant personer med lav inntekt i Norge.⁵³

Unni Wikan mener manglende yrkesdeltakelse også går utover kvinnenens autonomi. Ved at mange prioriterer å være hjemme fremfor å gå på norskopplæring eller være yrkesaktive, gjør de seg avhengige av mennene. I hjemlandet kan de være både hjemmeværende og selvstendige. Ettersom de både behersker språket og kjenner samfunnet, har de dermed en respektert posisjon i familien hvor kvinnen kan fungere som «hjemmets drivende kraft, dets hjørnestein og primus motor.» Hun kan være sine «barns oppdrager, beskytter, veiveiser og støtte,» og ha «en skattet og respektert posisjon som gjør at ingen mann kan gjøre henne rangen stridig.» Dessverre, mener hun, har altfor få muslimske kvinner i Norge slik kompetanse, og vil heller ikke få det hvis de ikke kommer ut av sin isolasjon.⁵⁴ Også Beauvoir mener at innvandrerkvinnen mister sin autonomi uten lønnet arbeid, og dermed bør nedprioritere hjemmet.⁵⁵

Roald har forsket på muslimske kvinner og er ikke enig. Hun skriver: «Det er også noen muslimske kvinner som ser de tradisjonelle kjønnsrollene som frigjørende. De ser hvordan

---

⁵⁰ Lie og Boan; "Innvandrerkvinnens utdanning og erfaringer på det norske arbeidsmarkedet", 66.

⁵¹ Mahmona Khan "Innvandrerkvinner dobbeltdiskrimineres", LOAktuelt 05.03.2007, <http://www.frifagbevegelse.no/loaktuelt/nyheter/article2624283.ece> (opsøkt 25.09.08)

⁵² Pierre Bourdieu, *In other words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. (Cambridge: Policy press, 1990).

⁵³ Jon Epland, *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*. Rapport 2001/9. (Oslo: Statistisk sentralbyrå, 2001), 23.

⁵⁴ Wikan, *Mot en ny norsk underklasse*, 97-99.

⁵⁵ Farstad, *Innvandrerkvinner i Groruddalen*, 63.

kvinner i Vesten, og i senere tid også i store deler av den muslimske verden, sliter med en dobbelt bør av lønnet arbeid ute i samfunnet og ulønnet arbeid hjemme.»⁵⁶ Iris Young er enig, og skriver i artikkelen «House and Home» at «husarbeid er mer enn vasking og rydding, utforming av hjemmet er med på å bevare en historie, en identitet.»⁵⁷

1.5.3. Geografisk bosetningsmønster

Kvinnelige ikke-vestlige innvandrere bor konsentrert rundt den sentrale østlandsregionen. 91 prosent av alle kvinner med innvandrerbakgrunn i Norge er bosatt i urbane strøk.⁵⁸ 34 prosent er bosatt i Oslo, og legger vi til Akershus, kommer vi per 1. januar 2006 opp i 46 prosent.⁵⁹ Oslo er den byen som har tettest befolkning av innvandrerkvinner. Deretter følger Stavanger/Sandnes, Bergen, Drammen, Trondheim, Fredrikstad/Sarpsborg og Kristiansand. Av kvinnene med pakistansk bakgrunn, bor 88 prosent i urbane strøk.⁶⁰ 91 prosent (22 000) av innvandrerne med landbakgrunn fra Pakistan er bosatt i Oslo-regionen, hvorav de aller fleste bor i hovedstaden (75 prosent) og innenfor indre ring (9 prosent).⁶¹

Innvandrere etablerer ofte innvandremiljøer hvor innvandrere med samme, eller forskjellig bakgrunn, søker sammen. Siden 1988 har antallet ikke-vestlige innvandrere mer enn doblet seg i hovedstaden, fra om lag 30 000 i 1988 til nærmere 77 000 i 2001.⁶² Innvandrerne med størst andel bosatt i Oslo stammer fra arbeidsmigrantland som Pakistan og Marokko.⁶³

I storbyer rundt omkring i verden er det vanlig at enkelte kvartal eller deler av byen synlig domineres av minoritetsgrupper. Også i Oslo peker noen strøk seg ut som områder med mange innvandrere eller etniske minoriteter. Det typiske i Oslo er imidlertid at det er en miks av forskjellige nasjonaliteter som samler seg i slike områder snarere enn én bestemt nasjonalitetsgruppe.⁶⁴ □ □ Selv om segregasjonen i Norge mellom ikke-vestlige innvandreres

---

⁵⁶ Anne Sofie Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?* (Oslo: Pax, 2005), 55.

⁵⁷ Farstad, *Innvandrerkvinner i Groruddalen*, 65.

⁵⁸ Ingvild Hauge Byberg, ”Immigrant women in Norway. More than 90 per cent live in urban settlements”, SSBmagasinet, <http://www.ssb.no/vis/english/magazine/art-2002-09-06-05-en.html> (oppsøkt 25.09.08)

⁵⁹ Kristin Henriksen, ”Innvandrerkvinnene i Norge. Hvem er de og hvordan går det med dem?”, SSBmagasinet, 4.12.2006, <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html> (oppsøkt 25.09.08)

⁶⁰ Byberg, *Innvandrerkvinner i Norge*, 16.

⁶¹ Silje Vatne Pettersen, *Bosettingsmønster og segregasjon i storbyregionene, Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdannelse*, SSB 2003, 10.

⁶² Rangfrid Longva, ”Innvandernes bosettingsmønster i Oslo; Innvandrere sørger for befolkningsvekst i hovedstaden”, SSBmagasinet, september 2002, (<http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2002-09-04-01.html>) (oppsøkt 25.09.08)

⁶³ Svein Blom, *Innvandernes bosettingsmønster i Oslo*, SSB, august 2008, 29.

⁶⁴ Svein Blom, ”Økt bokonsentrasjon blant innvandrere i Oslo - er toppen snart nådd?”, i Samfunnsspeilet nr. 2

og nordmenns bosettingsmønster er moderat i internasjonal målestokk, har den vært svakt økende siden 1988, særlig i Oslo og Akershus. Årsaken er at innvandrerbefolkningen i Oslo har fortsatt å vokse i størrelse i drabantbyene, mens antallet nordmenn har gått tilbake i drabantbyene og økt i de vestlige bydelene. Segregasjonsgraden er mest markert for tyrkere, sri lankere, indere og pakistanere.⁶⁵

Virkninger av bokonsentrasjon for innvandrernes integrasjon

Det er ikke vanskelig å forstå at segregasjon kan være et alvorlig problem med hensyn til integrering. Isolasjon, manglende språkkunnskaper, økte fattigdomsproblemer, svekket vedlikehold av boligmassen, økt kriminalitet og gjengdannelser er problemer som ofte trekkes frem.^{66,67} □ Men det er også forskere som hevder at det kan være flere positive virkninger ved at innvandrere bor tett sammen; Styrkede bånd innvandrerne imellom, gjensidig hjelp til å håndtere fremmede og noen ganger fiendtlige omgivelser, lettere adgang til å videreføre kulturelle og religiøse tradisjoner, bedre grunnlag for å etablere etniske bedrifter som betjener landsmenn, og så videre.^{68, 69, 70, 71} I tillegg hevdes det at det er først når innvandreren har en trygg forankring i et miljø «blant sine egne», at han eller hun får styrke og «selvtillit» nok til å vende seg aktivt utad mot storsamfunnet og søke integrering.^{72, 73, 74}

(2001): 69–80.

⁶⁵ Ragnfrid Longva, "Innvandrerne bosettingsmønster i Oslo. Innvandrere sørger for befolkningsvekst i hovedstaden", SSBmagasinet, 4.09.2002, <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2002-09-04-01.html> (opp søkt 25.09.08)

⁶⁶ Douglas S. Massey og Nancy A. Denton, *American Apartheid. Segregation and the Making of the Underclass* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993).

⁶⁷ George C. Galster, Kurt Metzger og Ruth Waite, "Neighborhood Opportunity Structures and Immigrants' Socioeconomic Advancement", i *Journal of Housing Research*, vol. 10,1 (1999): 95-127.

⁶⁸ Sule Özüekren og Ronald van Kempen, "Explaining conditions and housing market positions", i Sule Özüekren og Ronald van Kempen, red., *Turks in European cities: housing and urban segregation*, *European Research Centre on Migration and Ethnic Relations* (Utrecht: Utrecht University, 1997): 12-29.

⁶⁹ Büilent Diken og Charlotte Hamburger, "Fra repressiv toleranse til åpen diskriminering i ghettodebatten", *Grus*, nr. 40 (1993): 23–47.

⁷⁰ Büilent Diken, "Den tyrkiske ghetto", *Byplan* 1/1993: 24–27.

⁷¹ F.W. Boal, "Ethnic Residential Segregation", i D.T. Herbert og R.J. Johnston, red., *Social Areas in Cities, volume 1: Spatial Processes and Form*. (London: John Wiley & Sons, 1976).

⁷² Kirsten Just Jeppesen, "Etniske bydele - en trussel mod velfærdssamfundet?", i Tore Jacob Hegland, m.fl. red., *Sammenbrud eller sammenhold? Nogle udviklingstendenser for velfærdssamfundet* (København: Akademisk Forlag, 1997): 105–116.

⁷³ Kirsten Just Jeppesen, "Hvor mange eller få?", *Social Forskning*, Temanummer: Etniske minoriteter i velfærdssamfundet, December 2000: 4–9.

⁷⁴ Tine Charlotte Kjær, "Indvandreres og flyktnings bokoncentrationer i Danmark, Norge, Sverige og Finland", i *TemaNord* (København: Nordisk Ministerråd, 1996), 584.

1.5.4. Ekteskaps- og familiemønster

Ekteskap

Ekteskapet kan tillegges forskjellige funksjoner eller roller i ulike kulturer. Kultur er ikke statisk, og er ulikt distribuert i forskjellige grupper i forskjellige samfunn, både i Norge, Pakistan og i andre land. Ekteskapspraksis varierer mellom ulike religioner, «klasser», og etter innslag av bykultur, bondekultur, industriarbeiderkultur, bedriftskultur og så videre, selv om det i denne oppgaven kun ses på en avgrenset gruppe. Ekteskapet, i tillegg til andre stabile pardannelser, bidrar, ifølge Benedicte Lie, til å skape sosial stabilitet, gjennom etablering av familiebånd og relasjoner. Det representerer et system med overføring av materielle verdier, forpliktelser, omsorgsforpliktelser, rettigheter til barn, og så videre. Som regel innebærer ekteskapet også noe for andre enn akkurat de to personene som inngår ekteskap, og kan i visse kulturer nok fremdeles bli sett på som en ramme for kontroll av seksualitet, og da særlig kvinners seksualitet, mener Lie.⁷⁵ Ifølge Hylland-Eriksen er det på verdensbasis sjelden at romantisk og gjensidig kjærlighet regnes som et viktig aspekt ved ekteskap⁷⁶, og det er vanlig at ekteskapet betraktes som en relasjon mellom grupper, og ikke mellom individer. Kulturforskjeller og ekteskapets ulike funksjon i ulike samfunn og miljøer er viktige elementer å ha i tankene når vi diskuterer ekteskapsmønster og praksis blant ulike innvandrergupper i Norge og i hvilken grad dette affiserer integrasjon.

Endogami innebærer at man gifter seg innenfor gruppen, og *eksogami* at en gifter seg utenfor gruppen. Definisjonen av «gruppen» kan variere, men begrepet vil her bli brukt om ekteskap mellom to personer med samme landbakgrunn, selv om dette i realiteten kan bety at de kan ha forskjellig etnisk bakgrunn.

Av alle innvandrerkvinner med bakgrunn fra Pakistan, var 94 prosent av gifte pakistanske kvinner i 1994 gift med menn med samme landbakgrunn, og mindre enn 1 prosent med norske menn. De resterende er gift med menn av andre nasjonaliteter, men det er vanskelig å si om disse har pakistansk bakgrunn eller ikke, ettersom de er registrert i forhold til landet de har statsborgerskap i, og ikke opprinnelsesland. Disse tallene omfatter i hovedsak første-generasjonsinnvandrere, ettersom andelen annengenerasjonsinnvandrere under 25 år i 2002 var på 95 prosent. Fordi såpass få av disse er gift, er det ikke mulig å si noe om ekteskaps-

---

⁷⁵ Benedicte Lie, "Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge", Rapport fra Statistisk Sentralbyrå, januar 2004, 13.

⁷⁶ Thomas Hylland Eriksen, 1993. *Små steder - store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*, (Universitetsforlaget: Oslo, 1993), 94.

mønsteret i den generasjonen.⁷⁷

Blant førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan som flyttet til Norge før de var i ”gifteklar” alder, ble det i perioden 1996–2001 inngått 479 ekteskap. Av disse ekteskapsinngåelsene var det bare tre hvor mannen var norsk, og seks hvor mannen hadde annen utenlandsk bakgrunn. I 121 av ekteskapsinngåelsene hadde mannen pakistansk bakgrunn og var allerede bosatt i Norge, mens i 349 av tilfellene var mannen bosatt i utlandet ved ekteskapsinngåelsen. Disse 349 inngåelsene kan representere såkalte «henteekteskap», idet den ikke-bosatte ektefellen kan søke oppholdstillatelse i Norge på grunnlag av ekteskapsinngåelse med den bosatte kvinnen.⁷⁸

I 1990 var kun 12 pakistanske kvinner gift med norske menn, noe som utgjorde under 0,4 prosent av ekteskapene for pakistanske kvinner som var gift og bosatt i Norge. I 2002 hadde tallet økt til 35 og utgjorde i underkant av 0,7 prosent av pakistanske kvinners ekteskap. For pakistanere kan det dermed se ut til at det er relativt sterke tradisjoner for å gifte seg med en person med pakistansk bakgrunn. Pakistanere er blant de ikke-vestlige innvandrerne i Norge med lengst botid. Dette fraværet av ekteskap mellom norske menn og pakistanske kvinner må dermed ses som et tydelig tegn på preferanser og kulturelle føringer i valg av ektefelle. Pakistanske kvinner er den gruppen i Norge som i absolutt minst grad inngår ekteskap med norske, ifølge professor Lie.⁷⁹ Det er selvfølgelig viktig å se hvor mange ugifte pakistanske kvinner det er i landet. Mange pakistanske kvinner kommer til landet nettopp gjennom ekteskap med pakistanske menn, og vil dermed ikke være i den gruppen som i utgangspunktet har sannsynlighet for å skulle kunne gifte seg med norske menn.

Noen grupper har, som vi allerede har vært inne på, sterke føringer for hvem en skal eller bør gifte seg med. Det kan skyldes kulturelle, familiære eller tradisjonelle preferanser, men kan også ha med seg religiøs overbevisning å gjøre. De aller fleste religioner legger føringer for ekteskapspraksis, men praksisen vil kunne være forskjellig etter hvor strengt de religiøse retningslinjene blir tolket. Blant pakistanere i Norge er det sterkere føringer for hvem man skal gifte seg med, særlig for kvinner. Dette har nok en del med religiøse føringer å gjøre. I tillegg til sterke kulturelle føringer i forhold til ekteskapsvalg blant pakistanske innvandrere,

---

⁷⁷Lie, “Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge”, 20.

⁷⁸Ibid., 76.

⁷⁹Ibid., 55.

er det mulig at mønsteret forsterkes i Norge, ettersom det kan bli enda viktigere å bevare tradisjonene i en norsk kontekst. Dette fordi det kan oppfattes som at det er to sterke forhold som trekker i hver sin retning, tradisjonalisme versus endring og tilpasning. I en norsk kontekst kan det pakistanske nettverket og familierelasjonene bli svært viktig for mange. Dette gjør totalt sett at innvandrere med pakistansk bakgrunn er svært endogame. Hvorfor det er såpass mange pakistanske innvandrere som velger ektefelle som er bosatt i Pakistan, kan ha noe med kulturelle preferanser å gjøre, men kan også enkelt og greit skyldes tilgjengelighet. Dersom en ønsker å inngå ekteskap med en person med samme etniske bakgrunn som en selv, vil utvalget av aktuelle kandidater naturlig nok være mer begrenset i Norge enn i hjemlandet.

Argumenter som benyttes for inngåelse av ekteskap mellom to av samme bakgrunn, er at dersom «to personer med svært forskjellig bakgrunn [...] gifter seg må en ofte inngå en rekke kompromissløsninger. Det kan være grunnleggende forskjeller i livssyn, kulturtradisjoner, sosiale relasjoner og så videre mellom personer og grupper. Det er lettere å videreføre sentrale verdier og tradisjoner med ektefelle med samme bakgrunn som en selv, med en ektefelle en i utgangspunktet deler mye med. [...] Når en innvanderer gifter seg med en etnisk norsk, er det sannsynlig at det vil inngås noen kompromisser mellom partene i forhold til normer og verdier. Hvis ekteparet bor i Norge er det ikke usannsynlig at de adopterer mye av det den norske ektefellen representerer i verdisyn og levestil. Det er lettere at kulturell identitet og kulturelle grenser utviskes dersom to personer med ulik bakgrunn gifter seg.»⁸⁰ Ekteskap med etnisk norske kan dermed representere en stor utfordring i forhold til innvanderens ønske om opprettholdelse av gruppeidentitet og kulturelt særpreg. På den annen side kan den også åpne for brobygging mellom grupper, en kan bringe med seg verdier og tradisjoner fra flere kulturer inn i et nytt fellesskap, noe som kan være en betydelig faktor for økt integrering.

Henteekteskap – et hinder for integrering?

Henteekteskap, hvor den ene partneren bor i utlandet før ekteskapsinngåelsen, har blitt fremholdt som et hinder for god integrering. Noen hevder at når mange innvandrere gifter seg med ektefeller fra hjemlandet, vil dette hindre det eller virker dempende på integrasjonen. Innvandlerne fortsetter ofte å snakke sitt eget språk i hjemmet, og barna risikerer å vokse opp med dårlige norskkunnskaper. Tradisjoner og tradisjonelle verdier fra hjemlandet opprettholdes, noe som kan være i konflikt med grunnleggende verdier i det norske samfunnet. Det

---

⁸⁰ Ibid, 99.

har blitt hevdet at pakistaneres stadige henting av ektefeller i hjemlandet bidrar til å forsterke tradisjoner og verdier som hindrer integrasjon i det norske samfunnet. Det blir også påstått at pakistanere i så stor grad samhandler med hverandre, at mange barn ikke lærer godt nok norsk til å klare seg i utdanningssystemet.

Unni Wikan kritiserer ekteskapstradisjoner blant norskpakistanere, og uttrykker bekymring for at det kan være tvang til stede i de arrangerte ekteskapene. Hun skriver: «Jeg ser også med bekymring, som tidligere nevnt, på at mange går baklengs inn i fremtiden.»⁸¹

Det er viktig å huske at det er store individuelle variasjoner og at personer som kommer til Norge gjennom ekteskap med norske eller med innvandrere vil ha ulike forutsetninger for integrering i det norske samfunnet, avhengig av hvor godt integrert ektefellen som bor i Norge allerede er. Samtidig vil innvandrere som kommer i forbindelse med ekteskapsinngåelse med en person med bakgrunn fra samme land ha bedre forutsetninger for å opprettholde sin gruppeidentitet og sitt kulturelle særpreg, noe som også er viktig når en snakker om integrasjon som en toveisprosess.

Familiemønster

Innvandrerkvinnens familielivsmønster og tradisjoner har blitt betraktet som en trussel for deres integrering og likestilling i samfunnet. En del debattanter har fokusert på at innvandrerkvinner er undertrykket og at tradisjoner som mannsdominering i hjemmet gjør at de ikke stiller likt med norske kvinner i samfunnet.

Det pakistanske storfamiliesystemet er *patrilineært* og *patrilokalt*, hvilket betyr at man først og fremst ser slektskapet ut fra mannens familie, samtidig som man etter ekteskapsinngåelsen bosetter seg med mannens slekt.⁸² Slekten på mannens side bor dermed ofte samlet. Det er mannen som er ansvarlig for økonomien og ytre anliggender, mens kona har ansvar for barna, huset og familien. De fleste pakistanerne som er bosatt i Norge har valgt å fortsette å praktisere dette storfamiliemønsteret. Det at mange har migrert i grupper med nær slekt, gjør det også lettere å opprettholde dette mønsteret. I de fleste tilfellene var det nære slektninger eller venner som først kom til Norge sammen, for deretter å hjelpe sine nærmeste til å få

---

⁸¹ Wikan, *Mot en ny norsk underklasse*, 91.

⁸² Kiron Bajaj og Helle Søby Laursen; ”Pakistanske kvinder i Danmark, Deres baggrund og tilpasning i det dansk samfund” (Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, 1988), 29.

visum til Norge. I begynnelsen bodde mange, av økonomiske og sosiale årsaker, sammen eller i nærheten av hverandre. Bø skriver at folk fra Pakistan, India, Marokko og Tyrkia migrerte i grupper, og at de som først bosatte seg i utlandet, hjalp andre slektninger til å bosette seg samme sted. Hun kaller denne migrasjonsprosessen en «kjedemigrasjon». Videre skriver hun at halvparten av pakistanerne, inderne og tyrkerne bodde i samme hus som slekten fra hjemlandet.⁸³ Fortsatt har 60 prosent av alle pakistanske innvandrere daglig kontakt med nær slekt bosatt i Norge, 30 prosent ukentlig kontakt, og 10 prosent kontakt sjeldnere enn en gang i uka. Bø presiserer at disse tallene viser at de har så tette bånd med hverandre at de ikke er avhengig av kontakter utenfor familien eller med personer med annen nasjonalitet.⁸⁴

Hver tredje innvandrere med bakgrunn fra Afrika eller Asia bor i en husholdning med fem personer eller flere. Til sammenligning bor bare hver sjettede person uten innvandrerbakgrunn i en så stor husholdning. Det er med andre ord vanligere med større husholdninger blant innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn. Aller høyest kommer personer med opprinnelse fra Pakistan, hvor nesten 60 prosent bor i husholdninger med fem personer eller flere. Noe av grunnen til dette kan være et relativt høyt fruktbarhetsnivå. Mens norske kvinner i gjennomsnitt får 1,9 barn, får pakistanske kvinner gjennomsnittlig 3,6.⁸⁵

Til tross for at husholdningene gjennomgående er større blant ikke-vestlige innvandrere, finner vi også høye tall for aleneboende i denne gruppen. Det er imidlertid store forskjeller som i stor grad skyldes innvandringsgrunn, botid i Norge og aldersstruktur. Mens 30 prosent av personene fra Etiopia, Somalia og Irak lever alene, er det tilsvarende tallet for pakistanere 7. Etiopiere, somaliere og irakere har alle relativt kort botid i Norge, og har ofte kommet til landet alene som flyktninger. Pakistanere hører til de gruppene som har vært her lengst.

Svært få innvandrere lever i samboerskap. Mens omtrent 12 prosent av personene uten innvandrerbakgrunn og europeiske innvandrere over 20 år er samboere, er det tilsvarende tallet 3 og 4 prosent for henholdsvis asiatiske og afrikanske innvandrere. Blant personer fra Pakistan og Afghanistan er prosentandelen samboerskap under 1. Da er det vanligere å leve sammen i flerfamiliehushold. Andelen som lever i flerfamiliehusholdninger, dvs. hus-

---

⁸³ Bø, "Boforhold, yrke og kontaktmønster blant kvinner fra Pakistan, India, Marokko og Tyrkia", 47.

⁸⁴ Ibid, 47.

⁸⁵ Trude Laåppegård, "Fruktbarhet blant innvandrerkvinner: Myter og fakta", i *Samfunnsspeilet*, nr. 2 (2001).

holdninger med to eller flere familier, er over dobbelt så stor for ikke-vestlige innvandrere som for personer uten innvandrerbakgrunn. Kun 4 prosent av den sistnevnte gruppen lever i en flerfamiliehusholdning, mens tilsvarende prosent for ikke-vestlige innvandrene er 10.⁸⁶ Det er mest vanlig med flerfamiliehusholdninger blant innvandrere fra Pakistan, India og Vietnam.⁸⁷ I det pakistanske samfunnet tar storfamilien utgangspunkt i et ektepar og deres barn, det vil si de gifte sønnene og deres koner og barn, samt de ugifte sønnene og døtrene.

1.5.5. Valgdeltakelse

Også i valgdeltakelse ser man ofte at segregering i noen tilfeller eller nettopp ikke er fordelsaktig. Pakistanere som er etablert i et bredt pakistansk miljø i Oslo har vist seg å ha høyere valgdeltakelse enn andre innvandrere. De etablerer et kollektiv for samhandling og politisk mobilisering.⁸⁸ Likevel er valgdeltakelsen blant innvandrerkvinner, som blant innvandrer menn, langt lavere enn blant kvinner og menn i den totale befolkningen. I 2005 stemte 78 prosent av alle stemmeberettigede kvinner i Norge. Til sammenligning var det 50 prosent av stemmeberettigede kvinner med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn som stemte. Ikke-vestlige innvandrerkvinner hadde imidlertid 2 prosentpoeng høyere valgdeltakelse enn ikke-vestlige innvandrer menn. Den samme forskjellen ble også funnet i 2001 og 1997. I bare to av de ikke-vestlige landgruppene, India og Pakistan, har menn hatt høyere valgdeltakelse enn kvinner.⁸⁹

1.5.6. Hijab, pardhah og integrering

Debatten om hijab er kompleks og trekker inn mer religiøse perspektiver enn det er naturlig å diskutere i denne oppgaven. Ettersom de fleste pakistanere i Norge er muslimer, og ettersom de i integreringsdebatten anklages for både religiøs og kulturell kvinneundertrykkelse, er det allikevel naturlig å diskutere dette her. Jeg vil i følgende underkapittel se på hijab som et kulturelt og religiøst fenomen blant innvandrerkvinner generelt, med hovedfokus på første-generasjonskvinner fra Pakistan, og diskutere i hvilken grad dette kan være til hinder for deres integrering. I neste kapittel vil jeg ta for meg fordommer og medias makt i debatten.

---

⁸⁶ SSB, "Store husholdninger blant ikke-vestlige innvandrere, Innvandrernes husholdninger", i *Folke- og boligtellingen* (2001), <http://www.ssb.no/fobinv/> (oppført 25.09.08)

⁸⁷ Lie, *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*, 29.

⁸⁸ *Ibid*, 100.

⁸⁹ Kristin Henriksen, "Innvandrerkvinnene i Norge. Hvem er de og hvordan går det med dem?", i *SSBmagasinet*, 4.12.2006, <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html> (oppført 25.09.08)

Pakistan er et muslimsk land som på lik linje med andre muslimske samfunn praktiserer segregering av kvinner. Denne kulturen finnes også i pakistanske innvandremiljøer i Norge. *Segregering* innebærer begrenset kontakt mellom kjønnene. Dette praktiseres på flere vis, for eksempel ved å ha ulike rom for menn og kvinner inne i huset, begrense kvinnes tilgang til sosiale sfærer utenfor huset, og ved kvinnes bruk av *pardhah* («gardin»). Det er det mest brukte instrumentet for å segregere kvinner, og ble trolig først tatt i bruk i før-islamske samfunn. Flere vers i Koranen omtaler kvinnens sømmelighet og bruk av *pardhah*, men det mest omtalte verset står i sura 24 (*Lyset*): 31:

«Og si til de troende kvinner at de skal dempe sine øyekast og holde sitt kjønnsliv i tømme, og ikke vise sin pryd, unntatt det av den som kommer til syne. La dem trekke sløret over sine bryst og ikke vise sin pryd til andre enn sine menn, sine fedre, svigerfedre, sønner, stesønner, brødre, nevøer eller deres hustruer, eller sine slaver, eller menn som betjener dem, men er hinsides kjønnsbegjær, eller barn som ikke forstår seg på kvinners nakenhet. La dem heller ikke trampe med føttene slik at det kan erkjennes hva de skjuler av pryd. Omvend deres alle til Gud, dere troende, så det må gå dere godt!»⁹⁰

Det er forskjellige meninger om dette verset. Noen mener at verset ber kvinnene om å bruke det lange sløret som dekker både håret og brystene, men andre mener at Koranen ikke direkte oppfordrer til å dekke håret. Uansett hvordan forskjellige grupper tolker dette, er virkeligheten den at de fleste muslimske kvinner bruker *pardhah*, og at muslimske teologer gjennom århundrene har betraktet skautet som en del av kvinnedrakten. Kvinnene er tradisjonelt blitt anbefalt å bruke det, eller det har vært påbudt å dekke hele kroppen i løse og ledige klær.

I Norge kom hijab-debatten i fokus i 2004 i farvannet av hijab-diskusjonen i Frankrike, hvor det etter lov ble vedtatt i februar 2004 at alle prangende religiøse symboler, som jødisk *kippa*, store kristne kors og hijab ble forbudt å bruke i skolen. Farstad skriver at selv om «Frankrikes ideal om fravær av religion og religiøse symboler på offentlige arenaer var utgangspunktet, har temaer som ble debattert hatt like mye med muslimske kvinners frihet og likestilling å gjøre.»⁹¹

---

⁹⁰ *Koranen*, norsk oversettelse ved Einar Berg (Oslo: De norske bokklubber. 2000), 244

⁹¹ Farstad, *Innvandrerkvinner i Groruddalen*, 41.

Debatten i Norge ble utløst av tilfeller av diskriminering på arbeidsmarkedet, hvor kvinner ble nektet å jobbe hvis de insisterte på å bære hijab. Denne debatten bragte frem mange ulike stemmer og perspektiver i forhold til bruk av hijab, og det ble raskt etablert to fronter i diskusjonen; en som vil tillate hijab i religionsfrihetens navn, mens den andre vil forby bruk av hijab fordi den hindrer kvinnens frihet og integrering. Det ble også foreslått et forbud mot bruk av hijab i barneskolen. Farstad skriver at «det ble argumentert for at et forbud mot hijab virker kvinnefriggjørende, mens andre argumenterte for at et slikt forbud ville stride mot grunnleggende menneskerettigheter og religionsfrihet.»⁹² Jan Hjape skriver også om holdninger til hijab, men tar utgangspunkt i muslimske kvinners egne meninger:

«Hvis man spør en troende kvinne om hvorfor hun går med skaut, kan det godt hende svaret blir at det er fordi det står i Koranen. På den annen side kan en troende muslim ta avstand fra skautet med den begrunnelse at Koranen ikke gir noen klare og entydige regler for hvordan kvinner bør kle seg, men bare oppfordrer kvinner og *menn* til å kle seg anstendig.»⁹³

Walid Al-Kubaisi som er muslim og hijabmotstander skrev i *Aftenposten* at Koran-versene ikke påbyr kvinner å bruke hijab, men forteller hvordan muslimske kvinner har kledd seg i århundrer.⁹⁴, og det samme gjelder for hår og nakke. Han skriver videre at dagens hijab er et uttrykk for det politiske islam som begynte som en mote etter Khomeinis revolusjon på 1980-tallet.⁹⁵

Hege Storhaug trekker dette videre og uttrykker at «hijab er en politisk uniform som står for en totalitær, antidemokratisk og fascistisk ideologi. Og ifører du deg hijab så sympatiserer du direkte eller indirekte med voldelige islamistene».⁹⁶

Hege Storhaug mener videre at hijab misbrukes for å undertrykke kvinner, og skriver i boken *Tilslørt. Avslørt. Et oppgjør med norsk naivisme* at hijab hindrer integreringsprosessen, underordner kvinner og uttrykker en motstand mot kvinners frihet. Hun mener hijab er en markør

---

⁹² Ibid, 41.

⁹³ Jan Hjape, *99 spørsmål om islam og noen færre svar* (Oslo: Humanist forlag, 2005), 55.

⁹⁴ Walid Al- Kubaisi, *Aftenposten* tirsdag 3.februar 2004

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ "Demokrakisk", Intervju med Hege Storhaug, *Dagsavisen* 07-02-2004

for kvinnen som et menneske med reduserte rettigheter, en trussel mot norske frihetsverdier som handler om kvinners og menns likestilling, og frihet fra religiøs tvang.⁹⁷

Også filosof Nina Karin Monsen mener skaut, og dermed hijab, dypest sett er et tegn på kvinners underordning.⁹⁸ «Statsstipendiat Elisabeth Aasen skriver i *Bergens Tidende* 16. januar 2004 om islam, kvinner og modernisering. Hun [...] knytter bruken av hijab til manglende integrasjon i det norske samfunnet.»⁹⁹

Slike utspill utløste en kraftig mobilisering blant muslimske kvinner, som arrangerte en demonstrasjon med slagord som «Ja til et tolerant samfunn», «Fri bruk av hijab» og «Hijab frigjør meg».¹⁰⁰

Vibeke Heide-Jørgensen, en dansk forsker som forsker på innvandrerkvinner, prøver å fremme disse kvinnene som selvstendige, og lar Uzma, en pakistansk kvinne, fortelle om sine erfaringer i boken *Allahs Piger*, som handler om storsamfunnets måte å se innvandrerkvinner som undertrykte og lite integrerte på. Hun sier:

«Det kan godt være lidt besværlig at leve i Danmark som muslim. Jeg føler tit, jeg skal bevise over for folk, at jeg ikke er undertrykt, selv om jeg går med slør. Derfor taler jeg alltid dansk til mine børn, når vi er utenfor. Sempelthen for at vise at jeg er totalt integrert i Danmark, selv om noen måske synes jeg ligner en tyrkisk bondekone, der ikke kan sige et ord på dansk.»¹⁰¹

Hun forteller at hun hele tiden også må streve blant sine arbeidskollegaer for å forsvare seg og for å bevise at hun er integrert, og ikke undertrykt:

«På mit arbejde spurte de i starten, om det var min mand, der havde sagt, at jeg skulle tildække mit hår. De var sikre på, det var et udtryk for undertrykkelse, at jeg gikk

---

⁹⁷ Hege Storhaug, *Tilslørt, avslørt: et oppgjør med norsk naivisme* (Oslo: Kagge forlag, 2007), 16–17.

⁹⁸ Nina Karin Monsen, Skaut fremfor menneskeverd, *Aftenposten* 15.01.2004, <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article711961.ece> (oppsøkt 25.09.08)

⁹⁹ Farstad, *Innvandrerkvinner i Groruddalen*, 44.

¹⁰⁰ *Aftenposten* tirsdag 3.februar 2004

¹⁰¹ Vibeke Heide-Jørgensen, *Allahs Piger* (København: Aschehoug, 1996), 60.

tradisjonelt pakistansk klædt. Jeg synes etterhånden, jeg har bevist, at selv om jeg er muslimsk og traditionsbunden, så er jeg alligevel meget dansk.»¹⁰²

Islam-forsker Anne Sofie Roald skriver at majoriteten ser på hodeplagget som undertrykkende og mener at «problemet blir [...] at siden kvinner med hodeplagg bærer et «kvinneundertrykkende symbol», kan majoriteten stenge dem ute fra for eksempel arbeidslivet, siden man ikke liker å se slike symboler i det offentlige rom.»¹⁰³

I sin bok, *Det norske sett med nye øyne*, kritiserer Marianne Gullestad hvordan kvinner som bruker hijab blir presentert i offentligheten. Hun mener at innvandrerkvinner møter motstand fordi klesstilen deres oppfattes som en trussel mot sekulæroffentligheten.¹⁰⁴ Mirza er enig, og skriver: «Det er mange sterke kvinneskikkelser som bærer slør og som samtidig er aktiv på forskjellige områder i samfunnet, og på områder som er mannsdominerte.»¹⁰⁵

Attia Mirza, en muslimsk kvinne av pakistansk opprinnelse, kritiserer også måten hijab-bærende muslimske kvinner fremstilles på, og mener at sløret ikke forhindrer kvinners frihet. Hun skriver: «Det er mange myter og vrangforestillinger som er ute og går om den typiske muslimske kvinnen som er tvunget til å bære sløret [...] Media har en tendens til å vise frem muslimske kvinner som bærer slør som offer for religionens og mannens undertrykkelse. [...] Det kan ikke benektes at det finnes muslimske kvinner som blir tvunget til å bære slør og som er undertrykket i et mannsdominert samfunn. Men det finnes også mange som bærer slør av egen fri vilje, og som kjemper for nettopp det.»¹⁰⁶

Sosiolog Ida Drange uttrykte imidlertid at «Flere studier viser [...] at pakistanske kvinner selv vurderer det å være muslim og bære hijab som et hinder for yrkesaktivitet».¹⁰⁷

1.5.7. Fordommer og stereotypdannelse – en trussel for integrering?

Problemer og utfordringer rundt integrering av innvandrerkvinner har vært et hyppig diskutert tema i norske medier. Mange har påstått at førstegenerasjons innvandrerkvinner er lite

---

¹⁰² Ibid., 60–61.

¹⁰³ Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt*, 21.

¹⁰⁴ Gullestad, *Det norske sett med nye øyne*, 35.

¹⁰⁵ Attia Mirza, "Sløret forhindrer ikke vår frihet. Vrangforestillinger om det islamske skjerfet!", i *Mira Magasinet 10 år*, Jubileumnummer 01-02-2004, 238–239.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Kristin Engh Førde, "Minoritetskvinner taper kampen om jobbene", *Forskning.no*, 22. mai 2007, <http://www.forskning.no/artikler/2007/mai/1179126303.84> (oppsøkt 25.09.08)

integrerte i samfunnet, og at de i stor grad mangler interesse for å bli ytterligere integrert.¹⁰⁸ Noen går endog så langt som til å påstå at de er undertrykte og at tradisjoner fra hjemlandet gjør at de ikke kan sammenlignes med etnisk norske kvinner, fordi de lever under helt andre forhold og forutsetninger, blant annet grunnet mannlig dominans i hjemmet.¹⁰⁹ Andre forskere mener derimot at et bilde som dette er fordomsfullt og urimelig, ettersom pakistanske innvandrerkvinner langt fra er en homogen gruppe.¹¹⁰

I mange tilfeller kan fordommene selv hindre integrering, som for eksempel diskriminering ved ansettelse. Journalist Magnus E. Marsdal skriver at «Norges største integreringsproblem synes å være nordmenn. Vi er dårlig integrert i vårt eget samfunn. I dette samfunnet er det nå en gang sånn at det finnes flere kulturer enn bunad & julegrøt. Men vi vet fint lite om nye landsmenn. Vi er ikke så interesserte heller. Til gjengjeld er vi fulle av fordommer. [...] «Hvordan har det blitt sånn?» spør Hege Storhaug, forfatter av boka *Tilslørt. Avslørt*. Hun bruker nå hver våkne time på å misjonere inn i det norske folk at enhver 17 år gammel jente som har på seg et sånt hodetørkle som mange muslimske jenter går med («hijab») er en potensiell samfunnstrussel.»¹¹¹

I det neste underkapitlet skal vi se på hvordan media konstruerer stereotyper som vi baserer holdningene våre på.

Medias rolle i stereotypdannelse

Når man skal forsøke å finne ut hvordan stereotyper oppstår, er det verd å merke seg at flere forskningsrapporter viser at media har spilt en sentral rolle for hvordan kvinner – i dette tilfellet særlig minoritetskvinner – i samfunnet blir definert. I mangel på personlige erfaringer blir media ofte hovedkilden til enkeltpersoners informasjon om innvandrerkvinner. Denne informasjonen forholder seg til en homogen gruppe, en stereotypi media selv har vært med på å konstruere.

Marianne Gullestad har forsket på innvandringsdebatten i Norge. Hun skriver at debatten om innvandrere og innvandring begynte kun få år etter at den kom til Norge. Den sentrerte seg da

---

¹⁰⁸ Wikan, *Mot en ny norsk underklasse*, 146.

¹⁰⁹ Hege Storhaug, *Tilslørt, avslørt: et oppgjør med norsk naivisme*, 52.

¹¹⁰ Roald, *Er muslimske kvinner undertrykt?*, 20.

¹¹¹ Magnus E. Marsdal, Storhaug, *Dagsavisen.no*, 25-10-2007, <http://www.dagsavisen.no/meninger/article319437.ece> (oppsøkt 25.09.08)

først og fremst rundt graden og arten av integrering, slik debatten også utspilte seg i Frankrike. Den gikk derimot ikke i retning av den engelske debatten, som i større grad handlet om raseopprinnelse og etniske relasjoner.¹¹² Gullestad skriver videre at før 1980 var debatten om innvandrere preget av positive begreper som «det fargerike felleskap», og innvandring ble betraktet som en ressurs. Men rundt dette tidspunktet skjedde det et skifte i debatten. Hun poengterer at det er vanskelig å datere når skiftet tok til, men den samfunnsvitenskapelige begynnelsen kan være Ottar Brox' bok *Jeg er ikke rasist, men ...* fra 1991, som kritiserte de som ikke så innvandringens mer problematiske aspekter. Han kalte dem «den moralske eliten». Ifølge Gullestad begynte innvandrerne i økende grad å bli betraktet som et problem heller enn som en ressurs, og massemediene tok opp problematiske sider ved innvandrernes levesett.¹¹³ Det ble blant annet pekt på manglende integrering av innvandrerkvinner i det norske samfunnet, og i særdeleshet de pakistanske.

Da arbeiderpartipolitikeren og den pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinnen Rubina Rana ledet 17.mai-komiteen i Oslo i 1999, mottok hun et anonymt brev. Brevet gav tydelig uttrykk for avsenderens syn på forholdet mellom nordmenn og pakistanere samt om manglende integrering av pakistanere: «Ingen passer dårligere i et 17.mai-tog enn en pakistaner. De har så lite kontakt med vanlige nordmenn at de ennå ikke har forstått at pakistanterne er blitt en foraktet og uønsket gruppe i Norge, og at dere blir frosset ut her i landet. Det aller tydeligste tegn på dette er at det siste en nordmann gjør er å gi en pakistaner en jobb. Det er det norske folks reaksjon på den måten dere opptrer. Det kan kanskje være av interesse for Dem å få en beskrivelse av hvordan de aller fleste nordmenn oppfatter pakistanere, og hvorfor vi ikke vil ha dere her. Forholdet mellom oss skar seg så å si fra første dag dere kom hit. Siden er det blitt verre og verre. Den viktigste årsaken til dette er at dere har svært liten evne til, og ønske om, å tilpasse dere til vårt land.»¹¹⁴ Brevskriveren rettet seg mot alle pakistanere, uansett klasse, levesett eller politisk syn. Gullestad kritiserer brevskriveren for å skille mellom 'nordmenn' og 'pakistanere', når han hevder at hans syn deles av mange andre – 'det norske folk' og 'de aller fleste nordmenn', og påstår at alle pakistanere er like mye skyld i manglende tilpasning til det norske samfunnet.¹¹⁵

---

¹¹² Gullestad, *Det Norske sett med nye øyne*, 25.

¹¹³ Gullestad, *Det Norske sett med nye øyne*, 30-36.

¹¹⁴ Gullestad, "Likhetens grenser", 41.

¹¹⁵ Ibid.

Elisabeth Eide har forsket på mediernes fremstilling av kvinner, og fastslår at likestilling langt fra er et faktum på dette feltet. Hun påpeker at det finnes lite tilgjengelig forskning på fremstillingen av kvinner generelt i media, men at det lille som finnes viser at kvinnerelaterte saker sjelden når frem til dagspressens overskrifter. Hun presiserer at når kvinner generelt blir marginalisert i media, vil minoritetskvinnene i enda mindre grad være synlige i media. Og tilsvarende: Når kvinner generelt får begrensede roller, får minoritetskvinnene enda færre roller de kan uttrykke seg gjennom.¹¹⁶

Da Elisabeth Hagen satte seg fore å finne ut hvordan hun hadde fått sitt negative bilde av innvandrerkvinner. Hun fant gjennom egen forskning ut at det var massemediernes påvirkning som hadde gitt henne de aktuelle stereotypiene. Hun skriver: «Eg prøver å fatte kvifor eg sit med eit fordomsfullt bilete av innvandrarkvinner. Frå tid til anna finn at eg har fordommer mot kvinner med annan bakgrunn enn meg, uten at eg kan seie korleis kortslutningane har snike seg inn i verdsbiletet mitt. [...] Då stod eg att med den viktigaste, daglege kunnskapskjelda eg har (utanom litteratur og livsrøynsla), nemleg massemedia.»¹¹⁷ Hagen understreker at mediernes fremstilling av kvinner med innvandrerbakgrunn som undertrykte og hjelpeløse kvinner er stigmatiserende. Svært sjelden blir innvandrerkvinnene selv bedt om å uttale seg eller blir gitt anledning til å ta opp saker som er viktige for dem. Hun fastslår at minoritetskvinner blir generaliserte, at det i de store avisene sjelden kommer frem at mange minoritetskvinner har høy utdanning, og at de til tross for dette ikke blir fremhevet som eksperter på egne fagfelter.¹¹⁸

MIRA-ressurssenteret¹¹⁹ har i mange år overvåket medias dekning av forhold som er relevante for minoritetskvinner. I 1995 dokumenterte de at bare 75–80 artikler og reportasjer i fem av landets viktigste aviser (*Aftenposten*, *Dagsavisen*, *Dagbladet*, *VG* og *Klassekampen*) omhandlet minoritetskvinner. Videre påviste de at media ikke bare neglisjerte dem, men i hovedsak også benyttet negative og stereotype bilder av innvandrerkvinnene.¹²⁰ Salimi skriver at MIRA-ressurssenteret i 2000 igjen foretok en grundig gjennomgang av *Dagbladet*, *VG* og *Aftenposten*, og registrerte 219 artikler og reportasjer hvor minoritetskvinner enten ble omtalt av andre eller selv fikk uttale seg. Salimi mener at selv om dekningen generelt er bedre

---

¹¹⁶ Fakhra Salimi; *Odins kvinner setter farge på Norden*, (Oslo: Mira-senteret, 2001), 12.

¹¹⁷ Hagen, ”Sju barn og analfabet?”, 120.

¹¹⁸ Ibid., 120–123

¹¹⁹ MIRA Migrant And Refugee Women’s Association Ressurssenteret arbeider for likestilling og juridiske rettigheter for innvandrer- og flyktningkvinner og unge jenter med minoritetsbakgrunn.

¹²⁰ Salimi, *Odins kvinner*, 12–14.

enn i 1995, domineres stoffet fremdeles av en stereotyp fremstilling av minoritetskvinner. Selv om man registrerte en betydelig økning i artikler og reportasjer som fremstiller annen-generasjons innvandrerkvinner som ressurssterke, ble minoritetskvinnene i de fleste reportasjene fremdeles fremstilt som tause eller passive.¹²¹

Massemedia har med sin massive påvirkning fremstilt minoritetskvinner i hovedsakelig tradisjonelle roller, ofte i skarp kontrast til den etnisk norske kvinnerollen. Pakistanske kvinner har i media ofte blitt framstilt som stakkarslige og som ofre for pakistanske menns kvinneundertrykkende holdninger, mener Rolf Undset Aakervik. «Mediefokuseringen på enkeltstående hendelser og episoder hvor en medvirkende årsak kan kobles til utlendinger (innvandrere og flyktninger) har bidratt til at temaet om integrering av pakistanere er blitt negativt og problemfokuset. [...] Enkeltstående negative opplevelser med pakistanere blir bekreftet av medieoppslagene og begrunner fremmedfrykt eller xenofobi.»¹²²

Walter Lippmann mener at når vi blir eksponert for en strøm av informasjon om forhold vi ikke kjenner fra før, får media oss til å gjøre oss opp en mening uten at vi har mulighet til å basere våre synspunkter på egne erfaringer. Slik bidrar media ofte til å underbygge og opprettholde våre forhåndsoppfatninger av denne gruppen. Vi blir prisgitt medias fremstilling. Slik kan media være med på å danne uriktige forhåndsoppfatninger og fordommer som så vil kunne styre vår forståelsesprosess. Ved hjelp av våre forhåndsoppfatninger kategoriserer vi bestemte forhold som familiære eller fremmede og vektlegger forskjeller, slik at det vagt familiære noen ganger blir veldig familiært, og det noe fremmede veldig fremmed.¹²³ Elisabeth Eide fører dette et skritt videre når hun skriver at media ikke bare påvirker majoriteten, men også minoritetens syn på seg selv: «Når medlemmer av minoritetene ensidig blir presentert som 'problembarn' i mediene, kan det lett føre med seg at mennesker med minoritetsbakgrunn utvikler et selvbylde som harmonerer med 'det rådende blikket'.»¹²⁴

1.5.8. Sammendrag

---

¹²¹ Ibid.

¹²² Rolf Undset Aakervik, *Pakistanske kvinner i pleie og omsorg* ; 2007:04-05
http://www.mangfold.no/pdf/pkpo_norsk.pdf (oppført 25.09.08)

¹²³ Salimi, *Odins kvinner*, 15.

¹²⁴ Elisabeth Eide, "Inn i det tredje rom. Ensidighet og gjensidighet.", i Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen, red., *Å se verden fra et annet sted* (Oslo: Cappelen, 2004), 25.

I dette kapitlet har vi sett at pakistanske innvandrere utgjør den største undergruppen av innvandrere i Norge, og at de pakistanske førstegenerasjonsinnvandrerkvinnene utgjør den største gruppen av ikke-vestlige innvandrerkvinner. De pakistanske innvandrerkvinnene ankom landet hovedsakelig som ledd i familiegjennomføring etter å ha inngått ekteskap med pakistanske menn bosatt i Norge. I hvilken grad kvinnene har latt seg integrere i det norske samfunnet har vært mye diskutert i litteraturen. Det er imidlertid stor enighet om at beherskelse av majoritetsspråket er en nøkkel til integrering for innvandrerne i det nye samfunnet.

Færre pakistanske innvandrerkvinner enn menn fullfører organisert norskundervisning, og blant innvandrergruppene som har vært her lengst, utpeker Pakistan seg med lavest yrkesdeltakelse blant førstegenerasjonskvinner. Omsorgsansvar ser ut til å være hovedårsakene til dette i tillegg til tradisjonelle kulturelle holdninger. Samtidig er det viktig å huske på at de fleste pakistanske innvandrerkvinnene kom til landet gjennom familieinnvandring og dermed hadde familie og ikke jobb som hovedmotivasjon for å flytte hit. I tillegg til kulturelle normer og preferanser, nevnes også færre relevante ressurser, manglende godkjenning av utdanning og diskriminering i arbeidslivet som potensielle forklaringsmodeller for lav yrkesdeltakelse blant pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinner.

Det er også sterke kulturelle føringer i valg av ektefelle, noe som resulterer i at et overveldende flertall av pakistanske innvandrerkvinner er gift med menn med samme etniske bakgrunn. I tillegg praktiserer fortsatt mange storfamiliesystemet, og 60 prosent har daglig og 30 prosent ukentlig kontakt med nær slekt bosatt i Norge. 91 prosent av innvandrere med bakgrunn fra Pakistan er bosatt i Oslo-regionen, de fleste av disse i områder med høy konsentrasjon av innvandrere og særlig andre med pakistansk bakgrunn.

Manglende jobberfaring resulterer i færre sosiale kontakter og lavere økonomiske ressurser som igjen gir dårligere vilkår for integrering. Segregering i bosetningsmønsteret kan også virke hemmende på integreringen, særlig for hjemmeværende kvinner som allerede kan ha et mindre sosialt nettverk enn yrkesaktive kvinner.

I mange tilfeller kan også fordommer fra majoritetsbefolkningen hindre integrering, som for eksempel fraflytting av etnisk norske fra områder med mange innvandrere og diskriminering ved ansettelse. Media har spilt en sentral rolle i dannelse av stereotyper og fordommer.

I resultatdelen vil jeg ta for meg mine informanternes subjektive syn på egen integrering. Jeg vil diskutere hva de mener er hovedbarrierer for integrering og hvorvidt de selv mener at de er godt integrert eller ikke. I diskusjonsdelen vil jeg sette litteraturen opp mot resultatene mine for å se om det er samsvar mellom disse.

2 - FORMÅL

Innvandrerkvinner generelt har vært gjenstand for en god del forskning med henblikk på tradisjoner, livsmønstre og integrering. De fleste som har fokusert på innvandrerkvinner fra Pakistan, har derimot tatt for seg innvandrerkvinner generelt, og ikke isolert sett på første-generasjons innvandrerkvinner. Av det som allikevel eksisterer av slik litteratur, er det svært lite som tar for seg disse kvinnenes eget syn på hva god integrering er og i hvor stor grad de selv føler at de oppfyller disse kriteriene. Det er derfor et behov for å øke fokuset på denne undergruppen av innvandrerkvinner, ikke bare for å forstå statistiske trender, men også for å forstå deres subjektive opplevelse av møtet med landet.

Med denne oppgaven forsøker jeg å få et innblikk i og belyse hvordan pakistanske første-generasjons innvandrerkvinner selv oppfatter sin egen integrering og integreringsprosess, og hvor godt de føler de har tilpasset seg det norske samfunnet. Jeg fokuserer på første-generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan som ankom landet i voksen alder, det vil si etter fylte 18 år, som følge av familiegjennforening etter å ha inngått ekteskap med en pakistansk mann bosatt i Norge. Jeg ser også på hvilke forutsetninger de hadde ved ankomst for å kunne tilegne seg ny kunnskap og for å best mulig forstå og tilpasse seg kulturen i det nye landet. Forutsetningene jeg har valgt å ta for meg, er sosial bakgrunn, urban versus ikke-urban (rural) bakgrunn, så vel som utdanning og jobberfaring fra hjemlandet før de emigrerte til Norge. Jeg prøver videre å forstå hvilken betydning disse faktorene har hatt for integreringen.

Grad av integrering diskuterer jeg med henblikk på deltakelse i organisert norskopplæring, bruk og beherskelse av det norske språket, utdanning- og yrkesdeltakelse, geografisk bosetningsmønster, ekteskap- og familiemønster, deltakelse ved valg, foreldremøter og andre samfunnsrelaterte aktiviteter, klesdrakt og eventuell bruk av hijab. Jeg vil også diskutere hva informantene mine selv mener er god integrering og hvilke kulturelle forventninger de selv har til egne barn.

3 - METODE

3.1. Valg av metode

Det er benyttet kvalitativ forskningsmetode for å gi en oversikt over pakistanske første- generasjons innvandrerskvinnens subjektive oppfattelse av egen integrering og integrerings- prosess.

Kvalitativ forskningsmetode ble valgt på bakgrunn av at det er publisert lite innenfor dette spesialfeltet, og fordi intensjonen med studien er å få en idé om hva som er disse kvinnenes subjektive oppfatning om blant annet egen integrering gjennom en eksplorativ heller enn en konkluderende studie. Eksisterende levekårsundersøkelser og statistiske data fra Statistisk sentralbyrå gir ikke nødvendigvis et fullstendig bilde av integreringen. Derfor kan kvalitative data være et nyttig supplement for å forsøke å få en bredere forståelse.

Totalt 20 første generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan er intervjuet person-til-person med semistrukturert intervjueteknikk. Semistrukturert intervjueteknikk ble valgt for å ha mulighet for å stille nye spørsmål ved behov, innenfor et felt det finnes lite litteratur å basere et strukturert spørreskjema på.

3.2. Valg av informanter

I denne oppgaven har jeg intervjuet 20 første generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan. Pakistanske innvandrerkvinner ble valgt fordi de utgjør den største gruppen av første- generasjons innvandrerkvinner i Norge. I tillegg er det forsket lite på disse kvinnenes subjektive opplevelse av møtet med Norge. Pakistanske innvandrerkvinner har også vært lengst i Norge av alle første generasjons innvandrerkvinner i nyere tid. Begge disse faktorene bidrar til at dette blir en gruppe som man kan uttale seg med større sikkerhet om.

Kvinnene representerer et hensiktsmessig utvalg ut fra følgende kriterier:

1. Kvinnene skal være født i Pakistan.
2. Kvinnene skal ha kommet til Norge etter ekteskapsinngåelse gjennom familie- gjenforening.

3. Kvinnene skal ved intervjutidspunktet være over 40 år gamle og ha bodd i Norge i mer enn 10 år.
4. Kvinnene skal tilhøre en av og være relativt jevnt fordelt på følgende grupper:
  - Analfabet ved ankomst.
  - Fullført grunnskole i hjemlandet ved ankomst.
  - Fullført skolegang tilsvarende videregående fra hjemlandet ved ankomst.
  - Høyere utdanning med eller uten jobberfaring fra hjemlandet ved ankomst.

Ingen av informantene fikk økonomisk kompensasjon for å stille opp i intervjuene.

3.3. Semistrukturert intervjuteknikk

Dataene ble samlet inn ved hjelp av anonymiserte semistrukturerte person-til-person-intervjuer. Intervjuene ble utført i et skjermet område som lå praktisk til for informanten, for eksempel i hennes eget hjem eller hos intervjuer. En intervjuer gjennomførte all innsamling av data. Intervjuene ble gjort på både norsk og urdu. Etersom intervjueren selv behersker begge språkene meget godt, ble det ikke behov for tolk, og informantene kunne uttrykke seg på det språket de *følte* seg mest komfortabel med. Intervjuene ble gjennomført høsten 2007 og våren 2008.

En intervjuguide var laget på forhånd med nøkkeltemaer og forslag til spørsmål (Vedlegg 1). Intervjuguiden har utgangspunkt i eksisterende litteratur. Den skulle gjøre det mulig for intervjuer å komme igjennom alle områdene som måtte dekkes. De faktiske spørsmålene som ble stilt ble tilpasset situasjonen i tillegg til at nye spørsmål ble lagt til der det var nødvendig, slik det er normalt å gjøre ved semistrukturert intervjuteknikk.

Alle intervjuer ble med informantenes samtykke tatt opp på bånd. Opptakene ble lyttet til av intervjuer etter hvert intervju for å identifisere nye temaer som presenterte seg som nødvendige å inkludere. Intervjuguiden ble deretter modifisert, basert på intervjuerfaringene. Intervjuene ble transkribert og oversatt til norsk ved behov etter at alle data var samlet inn.

3.4. Geografisk avgrensning av feltarbeidsområdet

De fleste informantene kommer fra byer og mindre landsbyer i Gujarat-regionen i provinsen Punjab i Pakistan. De ble rekruttert blant de som er bosatt i Oslo og Akershus, fordi en

absolutt majoritet av innvanderne fra Pakistan er bosatt her. En slik avgrensning av rekrutteringsområdet gjorde det også praktisk mulig å gjennomføre studien, ettersom kvinnene er lettere tilgjengelig både for førsteintervju og for eventuelle oppfølgingsintervjuer.

3.5. Analytisk tilnærming

Dataene ble etter innsamling validert av hver informant for å sikre at intervjuers oppfattelse av informasjonen var korrekt. Dataene ble deretter transkribert og analysert ved å dele opp i undertemaer. Funnene ble kodet og kategorisert innenfor de ulike gradene av integrering som er definert tidligere. Hensikten med den endelige analysen var å se hvorvidt mine funn stemmer overens med eksisterende forskning, statistikk og medieuttalelser. Jeg har videre forsøkt å gi et innblikk i integreringsprosessen slik den har blitt opplevd av innvandrerkvinnene selv. Jeg har også sammenlignet informantene for å se om det kan være noen forskjeller innad som det kan være verd å legge merke til.

3.6. Datasikkerhet

Alle data ble anonymisert for å sikre konfidensiell behandling. Opptakene oppbevares trygt av intervjuer og vil bli tilintetgjort straks studien er formelt avsluttet. De endelige resultatene vil bli gjort tilgjengelige for informantene ved forespørsel.

3.7. Styrker og svakheter ved denne studien

Temaet for denne studien er stort og omfattende, og det tar på mange måter for seg både kulturelle og religiøse aspekter. Det er ofte vanskelig å skille mellom disse i integreringsdebatten og litteraturen. Jeg har forsøkt å fokusere på det kulturelle aspektet, men har funnet det nødvendig å ta med noen religiøse synspunkter i diskusjon av klesdrakt og hijab. Hadde jeg hatt mer tid, ville jeg ha tatt for meg mer av det religiøse aspektet. Jeg har i denne oppgaven forsøkt å løse dette ved å nevne de religiøse sidene ved hijab-debatten uten å gå for dypt inn i religionen, men ved å fokusere på hijab og kvinneundertrykkelse mer enn på diskusjonen omkring islam som en kvinneundertrykkende religion.

Hadde jeg hatt mer tid og plass, ville jeg også ha utvidet kapittelet om medias rolle i stereotypdannelse til også å omfatte bredere aspekter av fordommer i samfunnet og i hvilken grad dette kan påvirke integrering.

Innvandrerkvinner er en svært heterogen gruppe, noe som gjør det ekstra krevende å finne en gruppe med informanter som representerer et så vidt spekter som mulig. Jeg har forsøkt å løse dette problemet ved å ha strenge kriterier for valg av informanter, slik at utvalget skal bli så representativt som mulig. Videre har jeg valgt å begrense meg til Oslo og Akershus, ettersom det ville blitt vanskelig å sammenligne kvinner fra andre områder i landet som bor i områder med mange færre innvandrere fra Pakistan. Dette gjør imidlertid at det blir et noe skjevt utvalg som må tas i betraktning når man tolker resultatene.

Utdannelsesnivået blant informantene har vært en utfordring, ettersom en del av dem ikke umiddelbart forstod begreper som for eksempel 'integrering'. Definisjonen måtte dermed forklares av intervjuer, noe som til en viss grad kan ha påvirket den subjektive oppfattelsen av begrepet som jeg opprinnelig ønsket å finne.

Utfordringen ved kvalitativ forskning er at resultatene kan påvirkes av både informantens hukommelse av hva som egentlig skjedde, samt intervjuers forståelse av hva informanten forteller. Førstnevnte problem kan medføre at informanten glemmer å nevne noen aspekter eller overdriver andre. Det sistnevnte problemet kan påvirke kvaliteten på funnene dersom intervjuers forståelse ikke samsvarer med informantens. Dette har jeg forsøkt å unngå ved å kontakte informantene etter intervjuene for å se om min tolkning samsvarer med det de ønsket å si.

4 – RESULTATER

I denne delen av oppgaven ønsker jeg å diskutere førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistans subjektive forståelse av deres egen integrering. Integreringsformen som har blitt diskutert, er den hvor integrering er et mål i seg selv. Grad av integrering diskuteres med fokus på deltakelse i organisert norskopplæring, bruk og beherskelse av det norske språket, utdanning- og yrkesdeltakelse, geografisk bosetningsmønster, ekteskap- og familiemønster, deltakelse ved valg, foreldremøter og andre samfunnsrelaterte aktiviteter, klesdrakt og eventuell bruk av hijab. Jeg vil også diskutere hva informantene mine selv mener er god integrering og hvilke kulturelle forventninger de har til egne barn..

4.1. Bakgrunn og ankomst til landet

Gjennomsnittsalderen på kvinnene ved intervju tidspunktet var 52,1 år. Gjennomsnittsalderen ved ankomst til Norge var 24,5 år. Alle informantene har vært bosatt i landet i mer enn 10 år. 19 av 20 informanter ankom landet etter å ha inngått ekteskap med en mann av pakistansk bakgrunn som enten før eller raskt etter ekteskapsinngåelsen bosatte seg i Norge. 19 av 20 informanter hadde dermed familiegjenforening som motivasjon for emigrering til Norge. Den siste kvinnen («Balqis») kom til Norge for å besøke sine søsken, og fikk senere oppholdstillatelse etter å ha fått seg fast jobb i Norge.

Ingen av kvinnene søkte om norsk statsborgerskap umiddelbart etter å ha fått bosetningstillatelse. Halvparten oppgir at de søkte om statsborgerskap så lenge som 10–15 år etter sin ankomst. Hovedårsaken som nevnes er at kvinnene og familiene hadde som intensjon å returnere til Pakistan, og dermed ikke anså det som nødvendig å søke om norsk statsborgerskap.

Liste over informantene:

Balqis - 53 år
Najma - 56 år
Alia - 43 år
Abida - 46 år
Faiza - 54 år
Tasneem - 61 år
Nayla - 55 år
Fozia - 55 år
Gull - 51 år
Zobi - 62 år
Fatima - 58 år
Tahira - 57 år
Samina - 44 år
Shahida - 42 år
Sakeela - 43 år
Naheed - 43 år
Anfal - 48 år
Bushra - 62 år
Sanam - 53 år
Raheela - 55 år

4.2. Norskopplæring og beherskelse av det norske språket

Deltakelse i norskundervisning

19 av de 20 kvinnene har deltatt i organisert norskopplæring. Av disse var det 12 som fullførte, syv ganske raskt etter ankomst og fem etter at barna hadde begynt på skolen. Balqis var en av de som begynte på norskundervisning umiddelbart etter ankomst, med jobb og videreutdanning som hovedmotivasjon for å ta imot tilbudet om norskopplæring. «Når du kan språk, kan du gjøre mye mer. Det er det som er det mest motiverende.» Også Najma hadde jobb og utdanning som motivasjonsfaktor og tok norskkurs ved sin ankomst til landet.

Anfal begynte på kurset etter at barna hadde blitt voksne. «Vi hadde planer om å flytte tilbake, så jeg gikk ikke på norskkurs. Mannen min ble med meg overalt, og jeg følte derfor ikke noe behov for å lære meg norsk. For noen få år siden begynte jeg på norskkurs. Jeg fullførte dette, men bestemte meg for ikke å fortsette. Jeg er hjemmeværende og synes det jeg har lært, dekker mitt behov. Det er nok med litt norsk. En kvinnes plass er først og fremst i hjemmet.» Gull sier: «Alle kvinner i familien som kom på 80-tallet valgte husmorsrollen. Jeg gjorde det samme». Først da barna var blitt voksne, valgte hun å ta norskopplæring for å få seg en jobb. Hun har voksne barn og føler seg veldig ensom. Selv om hun ikke er fornøyd med jobben sin, mener hun at hun ikke har noe valg, fordi det er kjedelig og deprimerende å være alene hjemme. Da jeg spurte henne hvorfor hun ventet så lenge med å lære seg norsk og komme seg ut i arbeidslivet, svarte hun: «Jeg ønsket å lære meg språket, men jeg har tre barn som kom med kort tids mellomrom. Samtidig hadde jeg min svigerfar og min manns yngre bror boende sammen oss, og jeg alene hadde ansvar for hus og barn. Det var mye å gjøre da barna var små. Jeg hadde mange oppgaver hjemme, dagligdagse gjøremål som matlaging, husvask, tøyvask, innkjøp og følge av barna til og fra barnehage, skole og moské. Jeg hadde aldri tid til å gå på norskkurs.»

Raheela forteller at hun var hjemmeværende etter at hun kom til Norge, og derfor ikke hadde behov for å lære seg norsk. Da hun etter noen års ekteskap skilte seg fra mannen, hadde hun fire barn, hvorav minstemann var seks måneder gammel. «Jeg begynte å jobbe som hjemmesykepleier uten å kunne språket, og lærte meg norsk av eldre folk jeg jobbet med og kolleger. Mange år senere tok jeg norskkurs og bestemte meg for å ta en videreutdanning.»

Syv av informantene begynte på norskundervisning, men valgte å ikke fullføre. Av disse oppgir fire kvinner tilbud om lønnet arbeid som årsak. «Jobb var mye viktigere,» sa Fozia, «Man trengte penger for å leve og etablere seg». Tasneem, som kom til Norge i 1973 etter ekteskapsinngåelse, har universitetsutdannelse og to års jobberfaring fra Pakistan. Mannen hennes søkte språkkurs for henne mens hun var i Pakistan, og rett etter sin ankomst fikk hun plass på et norskkurs for innvandrere. Få måneder senere fikk hun jobb i en fabrikk og jobbet der til hun begynte som morsmåslærer i slutten av 1974. Samtidig forbedret hun norskerfighetene sine, slik at hun nå behersker norsk bra. «Jeg lærte meg språket stort sett på egenhånd.» Hun er en oppegående og aktiv kvinne som deltar i mange sosiale aktiviteter både i nærmiljøet og i pakistanske kvinneorganisasjoner. Hun fortalte at hun også har god kontakt med etnisk norske naboer, så det har vist seg å være en stor fordel å lære og å praktisere språk.

En kvinne oppgir at hun sluttet på norskundervisning av hensyn til hjem og barn. Naheed sier at hun begynte på norskkurs, men valgte å slutte for å vie sin oppmerksomhet til hjemmet. «Jeg hadde ingen planer om å jobbe,» sier hun, men understreker at hun allikevel lærte seg brukbar norsk.

To kvinner sluttet på norskkurset på grunn av problemer som resultat av analfabetisme. «Jeg lærte alfabetet og å telle på norsk. Men jeg synes det er veldig vanskelig å lære norsk. Jeg kan litt, og er fornøyd,» sier Tahira. «Jeg kan handle alene, og jeg kan gå til legen alene. Jeg kan gjøre meg forstått. Det er nok.» Fatima er i samme situasjon ved at hun var analfabet ved ankomst til landet og sier at hun først ikke fikk lov til å ta norskopplæring av ektemannen. «Det var mannen min som bestemte mest hjemme hos oss, siden han hadde kunnskap om samfunnet,» forteller hun. Etter hans bortgang forsøkte hun å få norskopplæring. «Jeg tenkte jeg skulle prøve å lære meg norsk, men klarer det ikke. De kvinnene som har utdanning fra hjemlandene sine starter på kurset, lærer språket og går videre til andre kurs, mens vi som er analfabeter blir igjen. Og nå føler jeg at det er kjedelig å lære norsk. Jeg synes det er vanskelig å lære norsk når man ikke har noen skolebakgrunn og i tillegg er 58 år gammel.» Hun kan bare noen få norske ord, og føler seg veldig avhengig av andre for å fungere i hverdagen. Hun tar med datteren sin overalt der det kan bli bruk for norsk.

Kun én kvinne har aldri begynt på norskundervisning. «Jeg lærte ikke norsk. Jeg var hjemmenværende og følte ikke noe behov for det. I tillegg hadde vi planer om å flytte tilbake [til Pakistan]. Mannen min ble alltid med meg til legen eller helsestasjonen. Jeg hadde ikke tid til

å lære meg norsk,» sier Samina. Hun forteller at de hele tiden var usikre på om de skulle oppdra barna sine i Norge eller i Pakistan, noe som førte til at de flyttet mellom landene. Hun går nå på norskkurs to dager i uka. Hun kan snakke litt norsk, men ønsker å lære mer, og har søkt om plass på et femdagerskurs.

Norskundervisning		Totalt
Fullførte norskundervisning	Raskt etter ankomst	7
	Etter at barna hadde blitt voksne	5
		12
Begynte norskundervisning uten å fullføre	Grunnet familiehensyn	1
	Grunnet lærevansker	2
	Grunnet tilbud om jobb	4
		7
Aldri påbegynt		1
Totalt		20

Alle kvinnene oppgir at de har praktisert norsk. På spørsmålet om de ville ha fullført eller fortsatt norskopplæringen dersom forholdene hadde vært bedre tilrettelagt, nikker de fleste samtykkende. «Jeg skulle gjerne ha fortsatt,» sier Najma, «men min første prioritet var å få en lønnet jobb». Tasneem er enig: «Vi som kom rett etter våre ektemenn trengte lønnet arbeid med en gang. De kvinnene som kom 5–6 år etter mennene sine hadde partnere som var etablert. Disse trengte ikke nødvendigvis å få seg jobb med en gang.» Sakeela mener det var vanskelig å kombinere hjem og undervisning. «Jeg hadde små barn og hadde ikke råd til å sende dem i barnehagen. Hvis ordningen hadde vært bedre tilrettelagt, hadde jeg absolutt fortsatt!»

Balqis er enig: «Samfunnet har ikke satset så veldig mye på norskopplæring tilrettelagt for kvinner som er hjemmeværende og har 5–6 barn uten barnehageplass. Hvor skal de plassere barna? Dette er en av årsakene til at førstegenerasjonen fremdeles sliter med språket og ikke er integrert.»

Naheed, som har tolv års skolegang fra Pakistan, forteller at hun begynte på norskkurs etter sin ankomst, men at hun sluttet fordi hun følte at hun hadde lært seg tilstrekkelig norsk til å kunne klare sine hverdagslige gjøremål, som å handle og gå til legen. Hun kritiserer den tidens norskundervisning for å ha vært betydelig dårligere enn hva den er nå. «Den gangen

var det bare tilbud om undervisning to dager i uken, og alle kvinner, uavhengig av alder og utdanningsbakgrunn, var samlet i én gruppe. Det var frustrerende for meg å sitte med de som var analfabeter eller de som hadde universitetsutdanning.»

Najma er en yrkesaktiv kvinne. Noen måneder etter sin ankomst begynte hun å jobbe. I begynnelsen lærte hun norsk ved å lese selv og av å lese tekstingen på TV-serier og filmer. Senere tok hun språkkurs og ett års tolkekurs. Hun behersker selv det norske språket, men har sine klare meninger om hvorfor mange førstegenerasjons innvandrerkvinner ikke kan norsk godt nok: «Jeg tror at hovedproblemet for mange førstegenerasjonskvinner var at familiene ikke klarte å ta en endelig avgjørelse på om de skulle bli i Norge eller ikke. De utsatte denne bestemmelsen, og følte ikke behov for å lære språket før det ble for sent. [...] For det andre var det ikke godt nok tilbud heller, og da de var i stand til å klare seg uten norsk, følte de ikke behov for å lære det.»

Fozia, som kom til Norge i 1984, begynte på norskkurs kort tid etter sin ankomst. En stund etter fikk hun jobb i en fabrikk, men hun begynte i stedet snart som morsmåslærer.

Tre av kvinnene er godt fornøyd med tilbudet og tilretteleggingen de fikk. To av kvinnene sier at de ikke nødvendigvis hadde tatt mer undervisning selv om ting var bedre tilrettelagt. «Jeg valgte selv å være husmor mens barna var i barnehage og i skolepliktig alder. Det var de som trengte meg da.»

4.3. Utdanning, yrkesdeltakelse og autonomi i hjemmet

Utdannelse

To av kvinnene har ingen skolegang fra Pakistan og definerer seg selv som analfabeter. Åtte hadde 10 års skolegang eller mindre fra Pakistan. Fem hadde mellom 11 og 14 års skolegang. Fem hadde høyere utdanning fra universiteter i Pakistan.

Syv av 20 hadde hatt betalt jobb i Pakistan før emigrering til Norge. Resten hadde ikke jobbet før ankomsten til landet. Fem hadde ved ankomst ambisjoner om å få seg jobb i Norge. De samme fem samt en person til har deltatt i voksenopplæring eller etterutdanning i Norge. Femten har deltatt i norsk arbeidsliv, mens fem aldri har hatt betalt jobb i Norge.

Da jeg spurte Fozia om hvorfor hun hadde valgt å jobbe som morsmåslærer, svarte hun at jobben var praktisk for henne i forhold til familien, fordi hun fikk mulighet til å være hjemme når barna kom hjem fra skolen og hadde ferie samtidig med dem. Noen kvinner som valgte husmorsrollen til tross for at de hadde dårlig økonomi og et sterkt ønske om lønnet arbeid, fortalte at de ikke fikk noen jobb som passet for dem slik at de kunne kombinere familieliv og jobb.

Yrkesdeltakelse

Verken Naheed eller svigerdatteren har noen gang hatt lønnet arbeid. Naheed mener at hvis kvinnen jobber, vil hjem og familie bli neglisjert. «Hvorfor skal man jobbe og slite dobbelt så mye som mannen sin når det er han som er økonomiansvarlig?», spør hun. «Jeg kritiserer ikke andre kvinner som på grunn av familiens dårlige økonomi jobber, men jeg ser det som kvinnediskriminerende at de skal slite både hjemme og ute.» Også Naheeds svigerdatter, som også har tolv års skolegang fra Pakistan og har lært seg norsk, er hjemmeværende. Naheed kommer fra en landsby hvor det ikke er vanlig at kvinner er i lønnet arbeid. Det er veldig få kvinner i familien hennes som er yrkesaktive, både i Pakistan og i Norge. De som jobber, har valgt yrker som oppfattes som tradisjonelt kvinnelige, som for eksempel lærer eller barnehageassistent. Naheed selv mener at kvinner som ikke har økonomiske problemer, bør være hjemme og gi barna sine en god oppdragelse. På spørsmålet om hvordan hennes svigerdatter tilbringer tiden sin, svarer Naheed: «Hun tilbringer det meste av sin tid i huset og hjelper meg med daglige gjøremål. I fritiden besøker vi våre slektninger. Vi har mer enn hundre nære og fjerne slektninger i Norge. Få kvinner i vår familie er i lønnet arbeid.»

Najma begynte å jobbe på en fabrikk kort tid etter sin ankomst. Siden har hun jobbet ulike steder, samtidig som hun har studert. Hun tok en mastergrad i Pakistan som privatist mens hun bodde i Norge, og har siden jobbet i Norge både som tolk og morsmåslærer. Hun er veldig fornøyd med jobbene hun har hatt. Samtidig er hun en aktiv sosialarbeider og arrangementansvarlig for fritidsaktivitetene for en kvinnegruppe. Najma er åpenbart en aktiv og sosial person, og den informanten jeg ble mest kjent med i løpet av feltarbeidet.

Nayla, som hadde videregående skole fra Pakistan, valgte å være husmor sine første år i Norge. Hun sa: «Mannen min hadde en bedre betalt jobb, og det var greit for oss at han jobbet litt ekstra for å dekke økonomiske behov mens jeg tok ansvar for husarbeidet og barnas oppdragelse. Det var mer enn nok for meg å følge barnas skolegang, følge dem til moskéen

tre dager i uka etter middagen og lære dem språk og tradisjoner.» Hun behersker norsk og jobber som morsmållærer. «Jeg begynte å jobbe etter at min yngste datter begynte i femte klasse. Da var jeg sikker på at de ville klare seg bra, og at jeg hadde tid til å jobbe,» sa Nayla.

Noen av informantene med høyere utdanning valgte å bli husmødre fordi det ikke var mulig å finne en passende jobb. De fleste tilgjengelige jobbene var renholdsarbeid, og kvinnene ville heller være hjemmeværende enn å ha disse tunge jobbene. En av informantene sa bittert «det var ikke greit å være hjemme og passe på barna sine i stedet for å ta vaskejobben og sende barna i barnehagen. Og dessuten var det ikke lett å få plass i barnehager på det tidspunktet. Vi stod et år på venteliste før sønnen vår fikk plass i barnehagen.»

Yrkesdeltakelse og autonomi i hjemmet

De av mine informanter som ikke jobber, synes ikke de har noe mindre autonomi enn de som jobber, og mener de gjør en viktig jobb ved å være hjemme og oppdra barn. De mener at det å videreføre tradisjonen er en krevende jobb og at det er stor respekt i det å ha ansvar for barnas oppdragelse i tillegg til deres kulturelle og religiøse opplæring. Kvinnene har i stor grad hovedansvaret i hjemmet og føler selv at de har stor autonomi i hjemmet. Ofte samarbeider kvinnene i hjemmet om huslige gjøremål og omsorgsansvar. Kvinnene som ikke har slekt i Norge mener at det var en stor utfordring å være alene. I tillegg til å være alene som mor, var de alene om ansvaret for å følge opp barnas skolegang og lære dem opp innen kultur og religion. En kvinne fortalte at det i Pakistan er mor, svigermor eller andre eldre slektninger som forteller hvordan man skal oppdra barn eller gjøre ting i forskjellige situasjoner. «Her var jeg alene og hadde ingen fra familien eller venner som kunne veilede meg. Jeg har savnet familien min alle disse årene.» Hun var nær ved å gråte.

4.4. Geografisk bosetningsmønster

De fleste av informantene har bosatt seg i Oslo nord og øst, med Alna som den mest populære bydelen. 15 av de 20 informantene bor i et nabolag med mange pakistanske innvandrere. Fem av disse har nær slekt i nærmiljøet. En av kvinnene opplyser at hun utelukkende har kontakt med pakistanske innvandrere. Ni av kvinnene har bevisst valgt å bosette seg i nærheten av andre pakistanske innvandrere. Tre har bevisst valgt å bosette seg i et område med få pakistanske innvandrere.

Alia, som bor på Alna, mener det er bra å bo i områder der mange har samme bakgrunn, ettersom det gir bedre kulturelle og religiøse muligheter, slik tilfellet er i bydelen Alna. «Barna får venner med samme etnisk bakgrunn og får bedre forståelse for sin egen kultur og religion.» «Det er bra og lettvinnt å bo i nærheten av folk med samme kultur og språk,» sier Fatima. Naheed sier at de «foretrekker å bo nær slektninger og pakistanske venner, slik at barna har mulighet å holde kontakt med sine slektninger.» En annen kvinne sier at hun trives godt nær slekt og pakistanske venner: «Vi er sammen i sorg og glede og hjelper hverandre». Zobi har ingen slektninger i Norge, men har allikevel valgt å bo et stykke unna andre med pakistansk bakgrunn. «Slik har vi mulighet til å ha kontakt med andre folk i nærheten. Jeg stortrives med etnisk norske naboer,» forteller hun.

Tre av kvinnene har ingen slekt i Norge. Anfal sier at familien har omtrent 100 slektninger bosatt i Norge, hvorav flesteparten bor i samme bydel som dem selv. Hun bor selv i en storfamilie med tre generasjoner under samme tak.

Alia bor i en stor enebolig i bydelen Alna sammen med mann og barn. Hun forteller: «Jeg var 18 år gammel da jeg ble gift med fetteren min i 1982. Ett år senere kom jeg til Norge gjennom familiegjenforening. I begynnelsen bodde vi sammen med noen slektninger, senere flyttet vi for oss selv, men bodde alltid i nærheten av slektninger, slik at vi hadde daglig kontakt med hverandre.»

De fleste kvinnene viser at de foretrekker å bo i områder med andre med samme etniske og kulturelle bakgrunn. De virker tryggere på å kunne ivareta kulturelle og religiøse verdier ved å bo nær andre med samme verdier.

4.5. Ekteskap- og familiemønster

Alle informantene er gift med menn fra Pakistan bosatt i Norge. Alle som ble intervjuet, bortsett fra én, inngikk ekteskap mens de fortsatt bodde i Pakistan. To av kvinnene var gift før ektemannen flyttet til Norge. 18 giftet seg med menn som allerede var bosatt i Norge ved ekteskapsinngåelsen. Alle, bortsett fra én, inngikk arrangerte ekteskap. Den siste forelsket seg i mannen sin før ekteskapsinngåelsen. Fem av informantene er gift med en slektning.

Samina, som ble født i 1964 i en landsby i Punjab, fortalte at hun i 1983 giftet seg med fetteren sin gjennom et arrangert ekteskap. Mannen hennes bodde allerede i Norge sammen

med foreldrene og søsknene sine da ekteskapet ble inngått. Samina kom til Norge gjennom familiegjenforening, og flyttet umiddelbart inn hos svigerfamilien. Hun flyttet fra en storfamilie i Pakistan til en storfamilie i Norge.

Naheed immigrerte til Norge etter ekteskapsinngåelsen i 1984, og Najma, som ble gift i 18-årsalderen i 1969, kom til Norge i 1972. Begge informantene kom til Norge gjennom familiegjenforening. I Pakistan er det tradisjon for at foreldrene arrangerer sine barns ekteskap, gjerne innenfor slekten, med fettere og kusiner eller med venner og bekjente. Barna trenger ikke å finne ektefeller selv eller å kjenne hverandre før ekteskapsinngåelsen. Naheed, som fikk arrangert ekteskap med sin fetter, sier at det var helt greit at hennes foreldre valgte ektefelle for henne. Najmas historie om ekteskapet sitt begynner med at en gutt i nabolaget ble forelsket i henne. De ble etter hvert kjent med hverandre, før foreldrene arrangerte deres ekteskap – et såkalt kjærlighetsekteskap. Både Naheed og Najma stiller seg positive til arrangerte ekteskap, og mener det var og er et godt utgangspunkt for et stabilt forhold.

Familiemønster

Etter flytting til Norge valgte flesteparten å bosette seg i samme hus som annen slekt. Per i dag er det fem av kvinnene som bor i et storfamiliesystem hvor det er to generasjoner eller flere i husholdningen. Også de som ikke bor i storfamilie ser fordelene ved å gjøre det. «Det er vanlig i det pakistanske samfunnet å bo som en storfamilie,» sier Najma. Hun bodde tre år hos svigerfamilien sin i Pakistan, før hun emigrerte til Norge. Naheed bodde hos sin svigerfamilie i seks måneder. I Norge flyttet hun inn med mannens to brødre og deres koner i en fireromsleilighet i Oslo. De tre familiene bodde i samme leilighet i omtrent fem år, før den eldste broren og familien hans flyttet for seg selv mens, de andre to familiene bodde sammen i to år til. Naheed beskrev denne tiden slik: «Det var koselig å bo sammen. Vi damene delte hus, arbeid og passet på barna, mens mennene hadde felles ansvar for økonomien, og barna hadde det morsomt sammen.» Hun har nå fire barn, har hentet en svigerdatter fra Pakistan som nå bor hos dem med mannen sin, og har forlovet bort de andre tre med slektninger i Pakistan. Jeg stiller så Naheed spørsmålet om hun tror det er mulig å praktisere den tradisjonelle pakistanske storfamilien i Norge, hvorpå hun svarer: «Ja, jeg ønsker å videreføre den tradisjonelle storfamiliesystemet.»

En av mine informanter fortalte at de er ca. 100 slektninger som bor her i Norge, og de fleste av dem bor i samme bydel og veldig nær hverandre. «I de første årene her i Norge bodde jeg

sammen med min svigerfamilie. Etter hvert flyttet min svoger og hans familie til en egen leilighet, men svigerfaren min bor fortsatt sammen med oss (svigermoren min døde for noen år siden)», var det en av kvinnene som fortalte. «Min eldste sønnen er gift nå og bor fortsatt hjemme. Min søster og brors familie bor i nærheten, og både store og små har daglig kontakt med hverandre,», fortsatte hun. Da jeg spurte informantene mine om hvorfor de valgte å bo sammen og hva som er fordelene ved å bo sammen, svarte de at først og fremst er det tradisjon i Pakistan at storfamilien bor sammen i et hus. I tillegg er det her i Norge nødvendig å bo sammen på grunn av de nye økonomiske og sosiale utfordringene i det nye samfunnet. En kvinne fortalte at de bodde sammen med mannens to brødre og deres familier, og hadde felles økonomien og felles ansvar. I tillegg fikk det dem til å følge seg tryggere og mer sosiale, selv om de var nye i landet.»

Balqis sier at «det hadde vært fint å bo i storfamilie da barna var små. Man lærer mye av hverandre, deler ansvar og plikter, gleder og sorg. Men jeg synes det er vanskelig å bo i storfamilie etter så mange år.» «Det er fordeler og ulemper ved å praktisere storfamilie-mønster i Norge,» sier Alia. «Jeg bodde i storfamilie det første året i Norge, senere i egen leilighet i samme nabolag som slekten. Det hadde mange fordeler. Hvis jeg var usikker på noe, fikk jeg støtte av tante og familien hennes. Mannen min jobbet mye, og jeg følte meg aldri ensom. Hver gang jeg trengte å gå til legen eller måtte følge eldstedatteren til barnehagen, skolen eller til andre aktiviteter, trengte jeg aldri å uroe meg for hvem som skulle passe på minstejenta mi. Tante var alltid der for å gi støtte og passe på barna mine. Men det gjorde at jeg ikke prøvde å finne mine egne veier. I stedet ble jeg avhengig av tante og gjorde som hun sa. Hun var mye eldre enn meg og hadde andre behov. I dag føler jeg at hvis jeg hadde bodd alene og på avstand fra slektninger, så hadde jeg kommet i jobb mye tidligere.» Anfal har bodd i storfamilie hele sitt liv, og mener det har mange fordeler. Hun har bodd hele livet i storfamilie og synes at det er mange fordeler ved å bo sammen. Noen ganger kan det være vanskelig, men i Pakistan blir kvinner oppdratt til å bo i storfamilie. «Hos oss er vi tre generasjoner: Svigerfaren min, min ektemann og meg, våre tre barn, og nå også en svigerdatter. Vi bor alle i en seksromsleilighet i Oslo. Det er bra at sønnen min bor med kona hos oss. Så lenge de selv ikke har stabil økonomi, kan de spare mye på å bo med oss. I tillegg kan svigerdatteren bli bedre kjent med resten av familien og familietradisjonene.»

Ni av kvinnene mener imidlertid at det kan være vanskelig å bo i storfamilie i Norge, spesielt for den yngre generasjonen som også kommer til å bli travelt opptatt med jobb.

Najma ble gift i 1969 og immigrerte til Norge i 1972 fra en storby i Pakistan. Hun var nettopp ferdig med tolv års skolegang i hjemlandet da hun reiste til Norge med sine døtre – Nida på ett år og Fida på to – og pensumbøker til et bachelorstudium. Kort tid etter ankomst begynte Najma å jobbe i en fabrikk. Siden har hun jobbet på ulike steder, samtidig som hun har studert. Hun tok en mastergrad i Pakistan som privatist og jobbet senere i Norge både som tolk og morsmåslærer. Hun er veldig fornøyd med jobbene hun har hatt. Samtidig er hun en aktiv sosialarbeider og arrangerer fritidsaktiviteter i en kvinnegruppe for innvandrerkvinner. Najma er et aktivt og sosialt menneske, og er den informanten jeg ble mest kjent med i løpet av feltarbeidet.

Najma hadde ingen slekt i Norge ved ankomst og fikk dermed allerede ved ankomsten et selvstendig hjem. Hun har i dag seks barn. Fire av døtrene er gift. To av dem valgte kjærlighetsekteskap, mens de to andre fikk arrangert sine ekteskap. Alle fire bor selvstendig med sine ektefeller, har høyere utdanning og er yrkesaktive.

Alle informantene er gift med pakistanske menn bosatt i Norge. De som har slekt bor sammen med eller i nærheten av dem, mens mange av de andre har valgt å bosette seg i områder med andre pakistanere. Storfamiliesystemet er blant informantene beskrevet som et tradisjonelt familiemønster, men mange har allikevel valgt å bosette seg som kjernefamilier. Noen fordi de ikke har annen slekt, andre fordi de mener det kan være utfordrende å bo som storgamilie i Norge, særlig for unge yrkesaktive kvinner ettersom de vil ha problemer med å kunne tilfredsstille kravene som stilles når man bor i storfamilie. De fleste av informantene bor i mer eller mindre lukkede miljøer hvor de enten bor i storfamilier eller i nærheten av andre med samme bakgrunn og dermed tilfredsstiller sine sosiale behov blant likesinnede. Dette kan være en utfordring for integrering ved at disse, særlig de kvinnene som ikke har et annet nettverk gjennom arbeid eller kurs, får mindre kontakt med det norske samfunnet og dermed har dårligere forutsetning for å integreres inn i det.

4.6. Deltakelse i foreldremøter, valg og frivillig organisasjonsarbeid

Foreldremøter

Alle kvinnene som ble intervjuet har voksne barn eller barn i skolepliktig alder. Gjennomsnittlig har informantene 3,4 barn. Alle har deltatt ifølging av barna til barnehage eller skole.

Alle informantene har også en eller flere ganger deltatt på foreldremøter eller avslutningsfester i regi av skolen eller idrettsforeningen. For kvinner med dårlige norskferdigheter var det kjedelig og langtekkelig å dra på slike tilstelninger. «Det var ikke alltid så motiverende å sitte der uten å få kontakt med andre, samtidig som alle de andre så rart på deg,» sier en av kvinnene. Tahira fortsetter: «Det var kjedelig å sitte der uten å forstå.» Også hun opplevde å bli glodd rart på av de andre foreldrene. «Jeg tør ikke å gå,» uttrykker hun mutt. De øvrige kvinnene har deltatt mer eller mindre regelmessig på foreldremøter, og noen av dem også på avslutningsfester.

Valgdeltakelse

Alle informantene, bortsett fra tre, har deltatt i lokale eller nasjonale balg. Av disse 17 kvinnene, har 15 valgt parti eller representanter selv, mens to har blitt veiledet av ektemannen.

Frivillig organisasjonsarbeid

Syv av informantene deltar aktivt i frivillig organisasjonsarbeid. Av disse jobber fem i organisasjoner for kvinner og barn med innvandrerbakgrunn. To deltar aktivt i sin egen menighet, og én jobber for nabolaget sitt ved å arrangere ulike aktiviteter der. «Det er fint å kunne hjelpe til,» sier Zoni, «som innvandrerinne sitter jeg på en kompetanse basert på personlig erfaring. Det er veldig givende å kunne bruke denne for å hjelpe andre barn og unge med innvandrerbakgrunn,»

4.7. Klesdrakt og hijab

Ni av informantene bruker norske klær, særlig i jobbsammenheng. Elleve bruker utelukkende pakistanske klær.

«Jeg bruker vestlige klær fordi jeg helst ikke vil bli sett rart på eller bli behandlet annerledes,» sier Tasneem. Faiza sier det samme: «Jeg bruker norske klær for at folk ikke skal se rart på meg».

Naheed og svigerdatteren bruker tradisjonelle pakistanske klær til hverdags, nærmere bestemt *shalwar kameez* (en drakt som består av en vid bukse og en lang skjorte) og hijab. Naheeds døtre bruker også hijab, men mens de bruker tradisjonelle pakistanske klær hjemme, bruker de mer alminnelige «norske» klær på skolen. Naheed fortalte at hun ble veldig stolt da hennes eldste datter begynte å bruke hijab da hun var i sjuende klasse, noe også den yngre datteren

gjorde. «Det var ikke noe press fra min side, men de så at jeg og andre kvinner i familien brukte det, og da begynte de også. Jeg er veldig glad og synes det er fint at de følger tradisjonen.»

Najma og døtrene hennes bruker som regel vestlige klær utenfor hjemmet, mens de hjemme og i pakistanske samlinger bruker shalwar kameez. Hun bruker ikke hijab, men dekker til håret ved enkelte anledninger. I praksis er det store forskjeller på informantene mine med henblikk på hvordan de bruker slør eller hijab i hverdagen. Det er veldig interessant å se pakistanske kvinners utvikling i det norske samfunnet, og jeg kan se ganske store personlige variasjoner i utviklingen i forhold til språk og jobb hos Naheed og Najma. Hverdagsaktivitetene deres er også helt forskjellige. Det er et klart mønster blant informantene hvor det er samsvar mellom utdannelsesnivå og valg av klesdrakt. De med høyere utdanning velger oftere vestlige klær og avstår fra å dekke hodet.

«Jeg føler meg komfortabel i pakistanske klær,» sier Tahira, «hvorfor skal jeg kle meg i norske klær?» «Pakistanske klær uttrykker min identitet,» sier Samina. Fatima er enig: «Det er vår drakt og vår identitet.» «Alle kvinnene i vår familie i Norge bruker pakistanske klær,» sier Naheed. «Jentene våre bruker vestlige klær, og det er greit, men hjemme bruker de shalwar kameez. Jeg liker pakistanske klær. De er fargerike og ser pene ut,» ler hun. «De fleste pakistanske kvinner bruker shalwar kameez her i bydel Alna,» sier Sonam. «Jeg tør ikke være annerledes enn andre pakistanske kvinner.»

Hijab

Bare fire av kvinnene bruker hijab i offentligheten. Elleve bruker skjerf rundt halsen når de går med vestlige klær, mens fem bare bruker vestlige klær uten skjerf i offentligheten. Alle bruker shalwar kameez og *dappata* på skuldrene privat. Alle kvinnene mener at de som vil bruke hijab, må få lov til det. De har forskjellige meninger i debatten om hvorvidt Koranen påbyr hijab eller ikke. De fleste mener at det finnes noen vers i Koranen som *kan* forstås som at det er påbudt for kvinner å dekke visse deler av kroppen med klær, mens de andre mener at Koranen bare oppfordrer kvinner til å kle seg anstendig, men ikke påbyr hijab.

Alle informantene mener at deres klesvaner og hodeplagg kun viser deres identitet, og ikke er noe hinder overhodet når det gjelder integrering. Tasneem, som har universitetsutdanning fra Pakistan, norskkurs fra Norge og som har vært yrkesaktiv i hele sitt opphold i Norge, forteller meg at hun ikke bruker hijab eller hodeplagg i offentligheten, men bare *dappata* når hun er i

moskéen. Hun sier: «Selv om jeg ikke bruker hijab, mener jeg at hijab ikke er noe hinder for personlig utvikling, og de kvinnene som bruker hijab kan være like godt integrert i samfunnet som de som ikke bruker det.»

Fozia har en mastergrad fra Pakistan, behersker norsk godt, og har hatt lønnet arbeid. Hun bruker hijab. «Jeg føler meg like mye norsk som etnisk norske kvinner, selv om jeg bruker hijab, som er min religiøse plikt. Jeg er muslim og pakistaner og er stolt av min identitet, og føler ingen skam ved å vise det. Jeg synes det er på tide at enkelte majoritetsgrupper aksepterer våre personlige valg og slutter å se oss bare som undertrykte kvinner.»

En annen informant sa at majoriteten har en tendens til å se på oss som stakkarslige kvinner som er undertrykt av religion og ektefelle, men det er en feiloppfatning. I alle kulturer er det kvinnene som er mest aktive i å praktisere og videreføre tradisjonene. «Jeg bruker hijab fordi jeg følger min religiøse plikt og vil praktisere og videreføre mine tradisjoner.» Hun fortsetter: «Jeg er veldig stolt over at jeg klarer å motstå presset og bruker hijab. Jeg bryr meg ikke om hva slags signaler jeg gir til andre, men hva slags signaler jeg selv ønsker å gi. Jeg vil ikke skjule min identitet, og kan ikke integrere på majoritetsnivå. Jeg kan ikke treffe andre menn fritt, kan ikke gå på diskotek, og kan ikke drikke alkohol. De tingene er helt forbudt i min religion, men jeg kan språket, jeg jobber, forstår norske koder og fungerer i samfunnet. Jeg forstår ikke hva slags integrering som kreves av oss.»

Mine informanter mener at kvinner som bruker hijab velger det selv. De mener at unge jenter kanskje opplever press fra mødre sine, men at de fleste jenter bruker hijab fordi mødre og andre kvinner i slekten gjør det, og slik blir de selv påvirket til å følge tradisjonen. En av informantene mine som selv bruker hijab fortalte at hennes eldste datter begynte å bruke hijab mens hun gikk i åttende klasse. Den yngste kopierte søsteren og brukte av og til, men fra niende klasse brukte hun også hijab. Hun sier: «Alle kvinner i familien bruker hodeplagg mens de er utendørs. Jentene mine er veldig stolte over å bruke hijab. Det er vår plikt å lære barna våre om kultur og religion og gi dem forståelsen av at vi har noen religiøse plikter, men at vi ikke trenger å tvinge dem.»

En av informantene mine og døtrene hennes, som alle bruker hijab, var veldig kritisk til majoritetsholdningene og sa: «Vi bor i et samfunn hvor mennesker har rett til å velge sine egne veier, hvor vi snakker om frihetsverdier og menneskerettigheter, men unge minoritets-

jenter blir utsatt for press og blir betraktet som mindre verd av både medelever og lærere på grunn av hijab-bruken». Hun sier: «Jeg bruker selv hijab, og det er mitt eget valg. Jeg tilhører en religiøs familie, og de fleste kvinnene i familien min bruker hijab eller sjal utendørs. Jeg føler meg veldig stolt over at jeg følger tradisjonen og religiøse plikter, og har ikke gitt opp på grunn av presset fra storsamfunnet».

4.8 Hva kvinnene selv mener hindrer pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinnens integrering i det norske samfunnet

Gull mener at «god integrering er at du kan språket, forstår samfunnet, er aktiv i nabolaget, går til foreldremøter, deltar i aktiviteter og føler deg som en del av samfunnet». Hun synes selv at hun er godt integrert.

«God integrering er at du kan språket, at du jobber og har kontakt med kolleger og trives godt i det samfunnet du bor i,» sier Raheela. «Jeg trives her. Jeg savner ikke Pakistan, men når jeg er i Pakistan, savner jeg Norge. Jeg tilbringer mer tid sammen med norske venner og kolleger enn med pakistanere. Jeg føler meg hjemme i Norge.» Også hun føler seg svært godt integrert.

Tasneem hevder at det viktigste hinderet for innvandrerkvinnens integrering er at de pakistanske førstegenerasjonskvinnene ikke har deltatt aktivt nok i det norske samfunnet. «Ja, de er aktive i sin egen gruppe. Det gjør at de har etablert sin egen kultur. De anser det ikke som nødvendig å tre ut av sin egen omgangskrets og er fornøyd med å hovedsakelig omgås andre med samme etniske bakgrunn.»

«De fleste pakistanske kvinner kommer fra landsbyer i Pakistan og er vant til å være hjemme eller innenfor den nærmeste familieketten. De prioriterte hjem og familie også her i Norge. De har ikke vent seg til å komme seg ofte nok ut av huset. Og dersom de går ut, velger mange av dem å gå ut sammen med noen andre, så de er to eller tre kvinner sammen. Slik kan de få hjelp og selskap i hverandre og unngår å komme i kontakt med andre,» sier Nayla. «De har kanskje ikke tenkt på hvor viktig det er å lære språk.»

Zobi er enig i at språk er det som først og fremst hindrer integrering av førstegenerasjons innvandrerkvinner. «Språk er veldig viktig for integrering. Når man bor i et land, er det viktig å lære seg språket. Hvis man kan språket, føler man seg trygg i samfunnet. Uten det føler man

seg alltid fremmed. Hvis man ikke kan språket, vet man ikke hva som foregår eller hva folk sier, ikke sant? Etter min mening, er språkmangelen det eneste som hindrer integrering.»

Også Fatima mener at språk er essensielt for integrering: «Jeg tror manglende språkkunnskaper hindret integrering. Selv fikk jeg ikke lov av mannen min til å lære meg norsk. Han var redd for at jeg skulle bli lik etnisk norske damer dersom jeg lærte meg språket, og at jeg kom til å slutte å adlyde ham». Noen år etter ektemannens død begynte hun på norskkurs, men sluttet ganske raskt. Hun måtte innse at det var vanskelig å lære seg norsk i den alderen, særlig ettersom hun var analfabet fra hjemlandet og ellers kunne svært lite norsk.

Najma er enig: «Språkmangel er den største årsaken til manglende integrering. Uten språk kan de ikke delta aktivt i samfunnet. De vet ikke hva deres plikter og rettigheter er. På grunn av språkmangelen kommer de ikke til foreldremøter eller på andre samlinger, og kommer slik ikke i kontakt med det norske samfunnet.»

Faiza mener bakgrunnen fra hjemlandet også har sitt å si: «Vi ser at de som hadde utdanning fra hjemlandet fort lærte seg norsk, kom ut i arbeidslivet og ble integrert. Tradisjon hindret dem ikke.»

Ingen av kvinnene mener at *pardha*, bruk av pakistansk klesdrakt eller hijab i seg selv, hindrer integrering. «I islam er pardha å dekke til kroppen din, det er ikke pardha at du ikke kan gå ut, lære språk eller delta i samfunnet. Du skal ha pardha i hjertet og øynene og dekke til kroppen din, og du kan gå ut og snakke med folk. Det er lov i islam. Mange damene kom til Mohamed (fred være med Ham) for å spørre om ting,» sa Faiza engasjert.

«Det er ikke lov i islam å være segregert av samfunnet. Pardha er å dekke til kroppen eller å dekke til hodet, og det hindrer ikke noen i å delta i samfunnet,» mener Nayla.

4.9 Kulturelle forventninger til egne barn

Valg av ektefelle

Alle kvinnene, bortsett fra to, mener det er et absolutt krav at barna gifter seg med en med pakistansk bakgrunn. «Jeg forventer at de velger en pakistansk ektefelle,» sier Balqis. «Sønnen vår forelsket seg i en britiskpakistansk jente. Vi møtte henne og likte henne, og

ekteskapet ble arrangert. De to andre barna våre har også rett til å velge ektefelle, men det må være en som er pakistaner og muslim,» sier Anfal.

To av kvinnene sier at det eneste kriteriet er at partneren er muslim, og at barna står fritt til selv å velge en fra det muslimske miljøet. «Jeg ser helst at de velger en fra det pakistanske miljøet. Hvis de velger å gå ut av miljøet, skal de velge en muslim,» sier Gull. «Den eldste datteren min er gift med en norskpakistaner. Det var et kjærlighetsekteskap. De andre har lov til å velge fra muslimske miljøet,» sier Raheela.

Seks av kvinnene har arrangert ekteskapet til alle sine barn eller forventer at de kommer til å være den som foreslår potensielle partnere for barna.

«To av tre er forlovet. Den ene med en slektning i Pakistan, og den andre med en norskpakistaner. Det er vanskelig å planlegge barnas ekteskap her i Norge, men døtrene ville at vi [foreldrene] skulle velge en passende partner for dem, og det gjorde vi. Begge døtrene våre er veldig fornøyd,» sier Alia.

«Alle mine tre barn er gift», sier Rudaba. «Min mann og jeg valgte ektefeller for dem, men de hadde rett til å si ja eller nei. Alle er fornøyd med valget vårt.»

Naheeds barn er alle gift eller forlovet med slektninger i Pakistan. På spørsmålet om alle barna hennes frivillig hadde sagt ja til arrangert ekteskap, var svaret: «Ja, vi har feriert alle de siste årene i Pakistan, og barna mine har hatt god kontakt med slektninger bosatt der. De har fått være med på å bestemme selv hvem de skal forloves med og gifte seg med.» Som svar på spørsmålet om hvorfor ekteskap arrangeres mellom slektninger, forklarer hun at fordelene ved dette er at det er lettere for en jente å integreres i og passe sammen med svigerfamilien. Forholdet til sin egen svigerdatter beskriver hun slik: «Svigerdatteren står oss så nært at det føles som om vi har bodd sammen hele livet.» Da jeg besøkte henne for å gjennomføre intervjuet, var svigerdatteren i Pakistan for å besøke sine foreldre, og Naheed sa at hun savnet henne og barnebarna.

«Jeg liker det pakistanske ekteskapsmønsteret, hvor familier er involvert og veileder barna sine i valg av livspartner. Det er mer trygghet i arrangerte ekteskap,» mener Balqis.

Abida mener at barna kan få lov til å velge selv, men ønsker å være veileder for dem «Veiledning er veldig bra,» mener hun.

Zobi er mer opptatt av at barna får frihet til å velge selv. «De kjenner sine grenser og har rett til å velge.»

Klesstil

Alle kvinner sier at det er i orden at barna bruker vestlige klær så lenge kroppen er tildekket. «De bruker vestlige klær og kjenner sine grenser,» sier Najma, «men i pakistanske samlinger bruker jentene mine pakistansk klær.»

Familiemønster

«Det er deres valg,» sier Zobi, «de kommer til å ha kjernefamiliesystemet, og det er sikkert best for dem. Det er vanskelig å praktisere storfamiliesystemet for folk som er i arbeidslivet. Her har de en annen hverdag enn i Pakistan. En kvinne som har fullt lønnet arbeid kan ikke klare å fylle de forventningene som vanligvis gjelder for en datter eller svigerdatter i den tradisjonelle pakistanske kulturen.»

«Jeg ønsker bare at de skal videreføre muslimske og pakistanske tradisjoner i kombinasjon med norske tradisjoner», sier Tasneem, «de er heldige og kan ta de gode tingene fra begge kulturer og samtidig ta vare på sine røtter og sin religion.»

Abida er enig. «Det er deres valg, men jeg ønsker at de tar med begge kulturers gode verdier.»

På spørsmålet om de selv føler seg integrert, svarer Balqia: «Ja, jeg er en del av samfunnet og føler meg vel integrert. Jeg plukker fra begge kulturer. Jeg plukker det fra norsk kultur som passer i forhold til mine egen verdier. Men det er en stor jobb å balansere begge kulturer.»

Også Raheela føler seg godt integrert: «Jeg er vel integrert. Jeg snakker norsk, jobber, deltar aktivt i andre aktiviteter i samfunnet og forstår samfunnskodene,» sier hun.

Alia er ikke like sikker: «Jeg vet ikke. Jeg kan språk, er yrkesaktiv og har god kontakt med kolleger på jobben, men etter så mange år klarer jeg fortsatt ikke å gå ut med dem eller besøke dem, for jeg tenker at hvis jeg ikke drikker med dem, så er jeg utenfor. Jeg kan aldri bli helt

lik dem.» «Ja, men det må være begrenset integrering,» sier Shahida. «Vi har forskjellige kulturer og integrering er vanskelig. Barna mine har skolekamerater fra alle land på skolen, men privat har de pakistanske venner. Dette har de valgt selv.» Hun synes det har vært fint å ikke være helt integrert i samfunnet, men beholde det sterke familienettverket. «Jeg tror det sterke båndet til hele familien har hjulpet barna å følge våre tradisjonene.» «Nei, jeg synes ikke jeg er godt integrert i det norske samfunnet,» sier Anfal. «Jeg har vært i familiesirkelen og føler meg trygg blant pakistanere og i det pakistanske miljøet. Før jeg lærte meg norsk, var jeg alltid veldig redd for å gå ute alene. Jeg var redd noen skulle komme til å snakke med meg. Jeg kunne jo hverken snakke eller forstå norsk. Men nå klarer jeg meg bra og føler meg tryggere. Språk er viktig, men familien er viktigere,» avslutter hun, og viser til at hun har prioritert familien foran norskopplæring. «Nå er barna større og klarer seg bra, men jeg prøver alltid å være hjemme når de er hjemme, spesielt hvis svigerfar er hjemme. Da går jeg ikke ut. Jeg vil jo ikke at han skal føle seg ensom.»

5 – DISKUSJON

I denne oppgaven har jeg fokusert på førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan som ankom Norge i voksen alder og som har bodd her i mer enn 10 år. Jeg har diskutert hva litteratur, statistikk og kvinnene selv har å si om denne innvandrergruppens grad av integrering, med fokus på deltakelse i organisert norskopplæring, bruk og beherskelse av det norske språket, utdanning- og yrkesdeltakelse, geografisk bosetningsmønster, ekteskap- og familiemønster, deltakelse ved valg, i foreldremøter og i andre samfunnsrelaterte aktiviteter, klesdrakt og eventuell bruk av hijab, informantenes meninger om egen integrering og deres kulturelle krav til egne barn. Jeg vil nå diskutere om det er samsvar mellom litteraturen og svarene jeg har fått fra mine informanter, og om det kan trekkes noen konklusjoner fra dette materialet.

5.1. Bakgrunn og ankomst til Norge

De første pakistanske innvandrerne kom til Norge så tidlig som i 1960-årene. De fleste av disse var mannlige arbeidsinnvandrere. De pakistanske kvinnene immigrerte noe senere, da hovedsakelig som ledd i familiegjenforening, etter å ha inngått ekteskap med pakistanske menn bosatt i Norge. Innvandrerkvinnene fra Pakistan utgjør per i dag den største ikke-vestlige gruppen av innvandrerkvinner. Totalt utgjør de nær 13 400 innbyggere, hvorav 7 400 utgjør førstegenerasjonen av innvandrerkvinner fra Pakistan.

Samtaler med informantene mine bekreftet at hovedmotivasjon for immigrasjon var å samle eller starte familie. Alle, bortsett fra én, kom til Norge gjennom familiegjenforening. De fleste hadde som intensjon å returnere til Pakistan, og søkte derfor ikke umiddelbart om statsborgerskap.

5.2. Norskopplæring og beherskelse av det norske språket

Beherskelse av den norske språket anses av forskere for å være en nøkkelfaktor i integreringsprosessen. Av innvandrere som fullfører norskopplæringen, er to tredjedeler menn. Kvinnene faller gjerne fra på grunn av omsorgsoppgaver i hjemmet. Ønsket om å følge opp barnas skolegang kan imidlertid også virke i motsatt retning og fungere som motivasjonsfaktor, og øker sannsynligheten for at de fullfører norskopplæringen, dersom den er påbegynt.

Mange av kvinnene jeg snakket med hadde enten allerede født barn eller fikk barn ganske snart etter ankomst til landet. Mange av dem valgte dermed bevisst å ta hånd om hjem og barn fremfor å prioritere norskopplæring. Mange av familiene hadde heller ikke bestemt seg for de ville bli boende i landet eller flytte tilbake til Pakistan. Flere av kvinnene anså det dermed ikke som nødvendig å investere tid og krefter i norskopplæring når de verken skulle jobbe eller var sikre på om de skulle bli boende i Norge. Mange av kvinnene som tok norskopplæring begynte dermed på opplæring først når barna var blitt større. Det var flere grunner til dette. Først og fremst innså de at det var lite trolig at de kom til å flytte tilbake til Pakistan på kortere sikt. Videre ville norskkunnskaper gjøre det lettere å følge barna til og fra skole og barnehage, forstå hva som foregikk på foreldremøter og følge opp barnas skolegang. I tillegg ble det frigitt mer tid, ettersom barna var blitt større og mer selvstendige, slik at det nå også var mulig for mor å få seg jobb, dersom hun ønsket dette. Mange av informantene mine benyttet seg av dette, og gikk ut i jobb da barna ble større. Så mange som 15 av dem har hatt betalt jobb, og alle oppgir at de i en eller annen sammenheng har praktisert norsk. Det er likevel flere som oppgir at de ikke kan norsk godt nok til at de kan gå til legen alene. Flere av kvinnene har med ektefellen som tolk ved behov. Særlig de som er analfabeter sliter med å lære tilstrekkelig norsk til å kunne klare seg på egen hånd.

Det er imidlertid viktig å være klar over at fullført norskkurs ikke er ensbetydende med gode norskkunnskaper. Dersom språkferdighetene ikke praktiseres utenfor klasserommet og etter at undervisningen er avsluttet, svekkes sannsynligheten for å bli god i norsk betraktelig. Ettersom mange av kvinnene valgte å være hjemmeværende mens barna var små, var det også begrenset med arenaer hvor de kunne praktisere norskkunnskapene sine. Fafo har vist at så mange som 60 prosent av alle kvinner med pakistansk bakgrunn sjelden eller aldri bruker norsk i dagliglivet.¹²⁵

Det er enighet mellom forskere og innvandrerkvinnene selv om at altfor mange første-generasjons norskpakistanske kvinner ikke kan norsk godt nok. Det er også enighet om at dette kan påvirke deres grad av yrkesaktivitet, og ikke minst prestasjonsevne i yrkeslivet. Det er imidlertid viktig å huske på at mange selv har valgt å ikke delta i arbeidslivet. Det er da en

---

¹²⁵ "Kurs for arbeid? Norskopplæring og yrkesdeltakelse blant ikke-vestlige flyktninger og innvandrere", Fafo-rapport 387 (2002).

større fare for at disse kvinnene blir isolert fra det norske samfunnet dersom de i tillegg ikke snakker godt norsk. Arbeidslivet kan være en viktig arena for å bruke språket. Kvinner med omsorgsansvar for små barn er en gruppe som dessverre er spesielt utsatt for å stå utenfor arbeidslivet i korte eller lengre perioder. I tillegg har de ofte også større problemer med å fullføre norskundervisningen enn andre. Det er derfor viktig å etablere spesielle arenaer og møteplasser for praktisering av norsk som kan benyttes også av hjemmeværende mødre. Bedre tilrettelegging kan slik øke andelen av kvinner som velger å tilegne seg norskkunnskaper og vedlikeholde dem gjennom jevnlig bruk.

Det er tydelig, både i litteraturen og i intervjuene mine, at det er en klar sammenheng mellom utdannelsesnivå og norskkunnskaper. Man ser at mange kvinner som ikke hadde utdanning fra hjemlandet, har dårlige forutsetninger og dermed også lavere motivasjon for å lære seg norsk. Kvinnene med høyere utdanning tilpasset seg raskere det norske samfunnet og kom raskere ut i jobb.

5.3. Utdanning og yrkesdeltakelse

Utdanning

Mange av kvinnene som har emigrert fra Pakistan kommer fra landsbyer eller småbyer hvor det ikke er vanlig at kvinner tar høyere utdanning. Enkelte har så kort skolegang at de er for analfabeter å regne. Dette gjør at mange av pakistanske innvandrerkvinner har mindre utdanning fra hjemlandet enn mennene. I tillegg deltar de i langt mindre grad i kvalifiserings-tilbudet etter bosetting i Norge.

Av de kvinnene som har høyere utdanning, er det mange som sliter med å få hele utdannelsen sin godkjent, og derfor må ta til takke med jobber med lavere status enn de kunne hatt med tilsvarende utdanning fra Norge.

To av informantene definerte seg selv som analfabeter. Åtte hadde mindre enn ti års skolegang. Fem hadde mellom 11 og 14 års skolegang. Fem hadde universitetsutdanning ved ankomst. Uansett utdannelsesnivå var det et flertall av informantene mine som valgte å prioritere hjem og barn fremfor kurs, videreutdanning og jobb i Norge.

Yrkesaktivitet

Også mange av informantene med høyere utdanning valgte å være hjemmeværende i begynnelsen, ikke bare fordi barna var små, men også fordi de slet med å få en jobb som svarte til utdanningsnivået deres. Noen måtte også være hjemme fordi de ikke hadde barnehageplass eller fordi de ikke hadde råd til det.

Statistikk viser imidlertid at kvinner med ikke-vestlig bakgrunn er langt sjeldnere yrkesaktive enn menn, både i den etnisk norske befolkningen og blant flyktninger og innvandrere. Blant de innvandrergруппene som har vært her lengst, peker pakistanere seg ut som gruppen med lavest deltakelse blant førstegenerasjonskvinner. Kun 37 prosent av alle førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan har lønnet arbeid. Hvilke holdninger kvinnene selv har til yrkesdeltakelse i ulike livsfaser henger også klart sammen med landbakgrunn. Her utpeker pakistanerne seg som de mest tradisjonelt orienterte, ved at det foretrekkes at kvinnene holder seg hjemme med små barn.

Det er viktig å huske på at flesteparten av de pakistanske innvandrerkvinnene kom gjennom familiegjenforening, og ikke for å ta jobb. De kom hit da de var gift og hadde barn, og de brakte med seg tradisjonene hjemmefra med at moren skulle være hjemmeværende og mannen og faren skulle være forsørger. Av de som er i jobb, er det mange som har stillinger som ufaglærte. Av de som kom med høyere utdanning, har mange fått seg jobb som morsmåslærer eller barnehageassistent, stillinger som sjelden svarer til utdannelsen fra hjemlandet.

En annen ting det er viktig å merke seg, er at selv om andelen yrkesaktive førstegenerasjonskvinner fra Pakistan er lav, så er den økende. I 1983 var bare 13 prosent av de pakistanske innvandrerkvinnene i Oslo yrkesaktive.¹²⁶ I dag er tallene langt høyere. Dette kan forklares med at mange hadde småbarn på 1980-tallet, og dermed i en periode hvor de valgte å være hjemmeværende. Mange kvinner, slik vi også ser er tilfelle blant informantene, tok norskundervisning, videreutdanning og arbeid etter at barna var blitt store.

Kun få av informantene mine var yrkesaktive da de utvandret fra Pakistan. De fleste kom fra små byer eller landsbyer hvor det på 1980-tallet ikke var vanlig at kvinner var i lønnet arbeid, en mentalitet mange har beholdt også etter at de kom til Norge. Hele 15 av informantene har

---

¹²⁶ Bø, "Boforhold, yrke og kontaktmønster blant kvinner fra Pakistan, India, Morokko og Tyrkia", 48.

imidlertid hatt lønnet arbeid, de fleste etter at barna ble større. De fleste har hatt tradisjonelle kvinneyrker, som for eksempel lærer og eller ulike yrker innen helsesektoren.

Ringvirkninger

Det at mange av pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinner ikke er i jobb, kan medføre dårligere familieøkonomi og dermed også dårligere mulighet for at kvinnen prioriterer å delta i samfunnsaktiviteter. Dette kan videre medføre ytterligere restriksjoner på kvinnenes muligheter til integrering, ettersom økonomisk kapital i stor grad er en nøkkel for innpass i det norske samfunnet. Unni Wikan mener manglende yrkesdeltakelse også går utover kvinnenes autonomi. Roald er ikke enig. Han hevder at mange kvinner ser de tradisjonelle kjønnsrollene som frigjørende.

Blant de intervjuede kvinnene er det bred enighet om at hjemmeværende kvinner ikke har mindre autonomi i hjemmet enn de som jobber. De føler selv at de gjør en svært viktig jobb ved å være hjemme med barna.

5.4. Geografisk bosetningsmønster

91 prosent (22 000) av innvandrere med landbakgrunn fra Pakistan er bosatt i Oslo-regionen, hvorav de aller fleste bor i hovedstaden (75 prosent) og indre ring (9 prosent).¹²⁷ Segregasjonsgraden for pakistanske innvandrere i Oslo har vært økende siden 1988, og stadig flere velger å bosette seg i drabantbyene, hvor det allerede bor mange med samme landbakgrunn.

Hele 15 av informantene bor i et område med mange andre pakistanske innvandrere. To tredjedeler av dem har valgt boområde bevisst med henblikk på antallet innvandrere med pakistansk bakgrunn, og flere av dem i nærheten av egen slekt. Dette fordi de mener det er fint å bo i nærheten av personer med samme kultur og språk, både fordi det gir mer nærhet, og fordi det gjør det enklere for barna å læres opp i sin kulturbakgrunn og religion. Fem av kvinnene bor i et område med få pakistanske innvandrere.

Innvandrere søker ofte sammen og etablerer miljøer hvor mange innvandrere kan være samlet. Det er ikke vanskelig å forstå at segregasjon kan være et alvorlig problem for integrering. Det er imidlertid viktig å huske på at gode nettverk, familie og sosialt miljø er viktige forut-

---

¹²⁷ Silje Vatne Pettersen, *Bosettingsmønster og segregasjon i storbyregionene, Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning*, SSB 2003.

setninger for sosial og institusjonell samfunnsdeltakelse, og at det vil bli lettere for innvandrere å prøve å ta del i et fremmed samfunn dersom de føler seg trygge. Hjelp og støtte fra andre med samme bakgrunn kan gi dem en slik trygghetsfølelse.

5.5. Ekteskap- og familiemønster

Ekteskap

Det er stor kulturelle forskjeller når det gjelder ekteskapets rolle. Disse elementene er viktige å ta med i betraktningen når vi diskuterer ekteskapsmønster og praksis blant ulike innvandrergrupper i Norge, og hvilken effekt disse har på integreringsprosessen. Omkring 94 prosent av første generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan var i 1994 gift med menn med samme landbakgrunn. Alle informantene mine er gift med en mann fra Pakistan bosatt i Norge.

Det er relativt sterke tradisjoner for å gifte seg med en person med pakistansk bakgrunn, og det er også sterke preferanser og kulturelle føringer for valg av ektefelle. Det er imidlertid viktig å huske på, når man ser på tall som omhandler første generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan, at de fleste av disse først kommer til landet etter ekteskapsinngåelse med en pakistansk mann bosatt i Norge. Dette kan medføre at tallene blir unaturlig høye i forhold til hva som kanskje ville ha vært tilfelle dersom de hadde kommet ugifte til landet. Hele 19 av mine 20 informanter var gift før de flyttet hit, mens én av dem giftet seg etter ankomst.

En annen grunn til at såpass mange innvandrerkvinner fra Pakistan velger en pakistansk eller muslimsk partner, er en religiøs overbevisning om at særlig kvinner må inngå ekteskap innenfor religionen. I tillegg til sterke kulturelle og religiøse føringer i forhold til ekteskapsvalg, er det svært sannsynlig at mønsteret forsterkes i Norge for første generasjons innvandrerkvinner som ennå ikke er gift, men som er bosatt i landet. Det kan oppleves som enda viktigere å ta vare på tradisjonene i en fremmed land.

Henteekteskap har ofte blitt nevnt i diskusjoner som et hinder for integrering. Bakgrunnen for det er at den ene ektefellen vil ha ingen eller mangelfulle kunnskaper om samfunnet og majoritetsspråket i det nye landet, i tillegg til at tradisjoner og verdier fra hjemlandet opprettholdes. Det er imidlertid store variasjoner her ettersom gruppen av pakistanske innvandrere er meget heterogen.

Familiemønster

Store husholdninger med mer enn fem personer er ikke uvanlig blant pakistanske innvandrere. Dette skyldes først og fremst et relativt høyt fruktbarhetsnivå i forhold til norske kvinner, men også i stor grad praktisering av storfamiliesystemet. Av de som ikke bor i storfamilie, har de fleste fortsatt nær kontakt med slekten. Kun 7 prosent av innvandrere med pakistansk bakgrunn lever alene, og under 1 prosent lever i samboerskap.

Da de flyttet til Norge, valgte de fleste av informantene å bosette seg i samme husstand som annen slekt. Fem av kvinnene bor fortsatt i en storfamilie, mens de resterende bor som kjernefamilie. Kvinnene som bor i storfamilie følger tradisjonen. Der de selv en gang flyttet inn til sin svigerfamilie, er det nå deres egne svigerdøtre som flytter inn. Argumenter for storfamiliesystemet er sosial nærhet og praktiske hensyn ved at det for eksempel blir lettere å dele på husarbeidet, lettere å holde på religion og tradisjoner, og at det er økonomisk fordelsaktig for unge par i etableringsfasen. Mange mener imidlertid at det er vanskelig i dagens Norge å opprettholde storfamiliesystemet, ettersom det kan være vanskelig, særlig for unge og yrkesaktive kvinner, å tilfredsstille de forventningene som ofte stilles i en storfamilie.

Antallet informanter som bor i storfamilie er noe lavere nå enn hva var tilfelle da de først ankom landet. De fleste har imidlertid fortsatt ugifte barn, og det er dermed vanskelig å si om de kommer til å etablere storfamilier igjen når barna gifter seg, ved å tilrettelegge for at en svigerdatter eller svigersønn skal kunne flytte inn til dem.

5.6. Deltakelse på foreldremøter, i valg og i frivillig organisasjonsarbeid

Alle informantene har deltatt på foreldremøter. Blant de som behersker språket dårlig, blir det gitt uttrykk for frustrasjon over manglende forståelse. Noen uttrykker også at det er ubehagelig å gå på foreldremøter, fordi de blir sett rart på.

Valgdeltakelsen blant førstegenerasjons innvandrerkvinner fra Pakistan er lavere enn blant menn med samme landbakgrunn. Segregering kan imidlertid ha positiv innvirkning på valgdeltakelsen, ettersom det er lettere å etablere kollektiv samhandling og mobilisering. Hele 17 av informantene har deltatt i valg. 15 av dem bestemte selv hva de ville stemme på, mens 2 ble veiledet av ektemannen.

Syv av informantene har deltatt i frivillig organisasjonsarbeid. De fleste velger å delta i innvandrrelaterte organisasjoner.

Det er viktig å huske på at de aller fleste ønsker å følge opp barna sine både i skolen og i fritidsaktiviteter. Manglende eller dårlige språkkunnskaper og opplevelse av skepsis fra andre nevnes som barrierer for deltakelse. Bedre tilrettelegging vil derfor være et viktig tiltak for å øke deltakelsen av førstegenerasjonskvinner fra Pakistan. Økt deltakelse i slike aktiviteter vil kunne ha flere positive effekter, som mer aktiv praktisering av norsk, bedret språkforståelse, økt forståelse av samfunnet, og med dette også økt integrering.

5.7. Klesdrakt og hijab

Ni av informantene bruker norske klær, særlig i jobbsammenheng, mens 11 utelukkende bruker pakistanske klær. De som bruker pakistanske klær gir uttrykk for at de føler seg mest komfortable i tradisjonelle pakistanske klær. Det er en klar tendens til at yrkesaktive kvinner med høyere utdanning bruker vestlige klær, og at færre av disse bruker hijab sammenlignet med hjemmeværende kvinner med lavere utdannelse. En annen tydelig tendens er at kvinner som bor i områder med mange andre pakistanske innvandrere i større grad bruker hijab enn kvinner bosatt i områder med færre innvandrere. Dette kan skyldes et ønske om ikke å skille seg ut, det være seg i et område med mange eller få pakistanske innvandrere.

Hijab-debatten tok for alvor fart i 2004 i farvannet av et lovforbud mot religiøse symboler som kippa, kors og hijab. De ulike synspunktene i debatten har hovedsakelig kommet fra to motpolarer. Mens den ene siden mener at hijab er kvinneundertrykkende og et tegn på kvinners underordning, noe som dermed hemmer integrering, argumenterer den andre siden med at hijab tvert imot er frigjørende, og at det er mange sterke kvinner som bruker hijab.

Fire av de 20 informantene mine bruker hijab. Det var ingen av de 20 som mente at deres valg av klær eller eventuelt hodeplagg er kvinneundertrykkende eller hindrer integrering. «I islam er pardha å dekke kroppen din, det er ikke pardha at du kan ikke gå ut, lære språk eller delta i samfunnet.»

5.8. Hva kvinnene selv mener hindrer pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinnens integrering i det norske samfunnet

De fleste kvinnene hevder at det er manglende norskkunnskaper og manglende tilrettelegging for å kunne erverve seg slike kunnskaper som er det største hinderet for integrering av første-generasjons innvandrerkvinner fra Pakistan. En av dem mener det er innvandrerkvinnenes manglende vilje til å delta i samfunnet som er årsaken til manglende integrering. Det er imidlertid viktig å huske på at det nettopp er språkmangel eller manglende tilrettelegging for språklæring som gjør at noen kvinner vegrer seg for å delta mer aktivt i samfunnslivet.

5.9. Kulturelle forventninger til egne barn

De fleste kvinnene mener at barna selv skal få velge klesstil, familiemønster og boområde. Alle stiller imidlertid krav til barna om valg av ektefelle. 18 mener det er et absolutt krav at barna velger ektefelle med pakistansk bakgrunn, mens 2 mener det eneste kriteriet er at partneren er muslim. Det er tydelig at det gjennomgående ønsket er at de muslimske og kulturelle verdiene ivaretas.

5.10. Fordommer og stereotypidannelse – en trussel for integrering?

Det har blitt hevdet at media er med på å etablere stereotyper og fordommer som legges til grunn for etnisk norskes oppfatning av de pakistanske innvandrerne. Det argumenteres videre med at fordommer dermed kan hindre integrering ved å redusere tilgangen til boliger og jobber. Det er det viktig med informasjon som er rettet både mot majoritets- og minoritetsbefolkningen, slik at både kvinnene og samfunnet kan få et mer nyansert bilde.

5.11. Forslag til tiltak

Tiltak som kan bidra til å øke pakistanske førstegenerasjons innvandrerkvinneres yrkesdeltakelse, kan være utdanning og informasjon, tilrettelagt undervisning, økonomiske incentiver og lovreguleringer, en generell styrking av kvalifiseringstilbudet samt tiltak for å redusere diskriminering. Mye av dette er allerede iverksatt, men med henblikk på den store andelen som fortsatt velger å holde seg utenfor arbeidsmarkedet, er det naturlig å spørre seg om dagens ordninger fungerer godt nok.

Ofte er det kvinnen selv som har valgt å ikke ta utdanning eller jobb. I mange tilfeller er det imidlertid andre forhold som hindrer dem i å delta mer aktivt i samfunnet. I tilfeller hvor kvinnene selv gir uttrykk for at de vil ut i jobb, må hjelpeapparatet stille med relevante kvalifikasjoner og så langt som mulig legge til rette for kvinnen, også hvis hun har små barn. Det er også viktig å tilrettelegge for kvinner som ønsker å være hjemmeværende, slik at de

kan få arenaer hvor de kan praktisere norskkunnskapene sine.

I tilfeller der diskriminering er årsak til lav yrkesdeltakelse, er holdningsskapende og holdningsendrende arbeid i forhold til rekruttering av flyktninger og innvandrere fra ikke-vestlige land viktig. Ettersom handlinger bygger på holdninger, vil holdningsskapende arbeid sannsynligvis være et viktig bidrag for økt rekruttering av innvandrere. Det er også viktig å spre informasjon om hva som foreligger av kurstilbud, tilretteleggingstiltak og jobbmuligheter blant innvandrerkvinner, slik at de som ønsker å benytte seg av disse faktisk også gjør det.

I segregeringsspørsmålet er det begrenset hva man kan iverksette av tiltak for at flere pakistanske innvandrere skal bosette seg mer spredt, og det kan også diskuteres om dette er hensiktsmessig eller absolutt nødvendig for å fremme integrering. Mange bor riktignok i områder med mange andre pakistanske innvandrere, men i Norge, til forskjell fra andre land, er de ikke bosatt i rent pakistanske områder, men i områder med en blandet innvandrerbefolkning. Kvinnenes bosted trenger heller ikke være et hinder for språkopplæring eller integrering, dersom de for eksempel ellers er i arbeid eller deltar i andre samfunnsaktiviteter. Det som bør være hovedmålsettingen for de tiltakene som settes i verk, må være å legge til rette for flere arenaer for kontakt på tvers av etniske grupper. I tillegg må det tilrettelegges for en sosialisering som også de pakistanske innvandrerkvinnene kan delta i, slik at de får en mulighet til å praktisere norskkunnskapene sine og få bedre kontakt med resten av nærmiljøet. På denne måten får de kvinnene som ønsker mer sosial kontakt også mulighet til det.

Hvorvidt henteekteskap er et hinder for integrering kan også diskuteres. Igjen er det viktig å tilrettelegge for språkopplæring, kursing og rekruttering inn i yrkeslivet, slik at alle som ønsker å bli en del av samfunnet raskt skal kunne integreres inn i det.

Selv om deltakelsen i språkopplæring og arbeidsliv blant førstegenerasjons pakistanske kvinner i snitt er relativt lav, så er det viktig å være klar over at dette er en heterogen gruppe. Flere av kvinnene med høyere utdanning fra Pakistan har vært aktive i Norge fra dag én, behersker språket godt og er yrkesaktive. Det er også viktig å være klar over at mange kan leve et godt liv uten noen gang å ha kunnet norsk godt, og at det er uheldig å tvinge folk inn i roller de ikke selv ønsker. Det er imidlertid viktig å sørge for at kvinnene har gode nok språkkunnskaper til at de kan være selvhjulpne i situasjoner som for eksempel hverdagslige aktiviteter og legebesøk, samt være i stand til å tilegne seg nok kunnskaper om samfunnet til

at de kan forstå alt som er relevant for dem. Et minimum av norskkunnskaper er derfor heldig for alle parter. Man må også merke seg at de færreste ønsker å isolere seg fra samfunnet eller være likegyldige til samfunnet omkring, men at barrieren for å forstå og delta kan bli for stor. Tilrettelegging og informasjon vil derfor kunne medføre at mange flere vil delta i opplæring, kurs, jobb, valg, foreldremøter og andre aktiviteter.

6 – KONKLUSJON

De fleste informantene følger et familie- og bosetningsmønster som er vanlig i hjemlandet. De bor i områder med mange andre pakistanske immigranter og holder seg privat til sosiale aktiviteter med andre pakistanske innvandrere. Dette gjelder også de yrkesaktive informantene. De aller fleste har imidlertid på flere områder tilpasset seg og tatt del i det norske samfunnet, enten gjennom utdanning, jobb eller frivillig organisasjonsarbeid.

Kvinnene er enige om at dårlige norskkunnskaper er den største barrieren for integrering av førstegenerasjons innvandrere fra Pakistan. Mange gir uttrykk for at mange førstegenerasjons innvandrerkvinner ikke er godt integrert i samfunnet, men de fleste mener at de selv er godt eller tilstrekkelig integrert. De som ikke kan norsk sier at de ikke har behov for å lære det. Alle, med unntak av én, sier at de selv har bestemt hvor mye språkundervisning de skulle ta.

Det er viktig å være klar over at muligheten for god integrering i Norge ikke bare handler om subjektive valg tatt av innvandrerne, men også om hvilke valg som er realiserbare. Selv om ikke alle tar de samme valgene, har det mye å si om en har forutsetninger for å realisere de valgene man måtte ønske å ta. Nyankomne innvandrere med dårlig økonomi og små nettverk vil naturlig nok ikke ha de samme mulighetene for å delta i ulike samfunnsarenaer som andre i Norge. For å kunne delta i fritidsaktiviteter, studere eller jobbe, trengs det et minimum av økonomisk kapital og sosiale kontakter.

Tilrettelegging og informasjon er nøkkelord for å bedre språkopplæringen hos førstegenerasjons innvandrere. Først når de kan språket, vil de være i stand til å tilegne seg ytterligere kunnskaper, noe som igjen er en forutsetning for å kunne delta mer aktivt i det norske samfunnet.

7 – APPENDIKS

Vedlegg 1: Intervjuspørsmål angående masterprosjektet

Informasjon til informanter

Dette er spørreskjema til et masterprosjekt i Asiatiske og afrikanske studier som omhandler pakistanske kvinners integrering i det norske samfunnet. I min oppgave ønsker jeg å ta for meg påstander tidligere forskning har fremmet om at pakistanske innvandrerkvinnene er dårlig integrert. Samtidig ønsker jeg å se om hva synes disse kvinnene selv om deres integrering i det norske samfunnet. Som forsker er jeg underlagt taushetsplikt, og alle data som samles inn behandles konfidensielt. Jeg ønsker at dere svarer disse spørsmålene, men hvis det er noen spørsmål du ikke vil svare på er det helt greit. Alt dere svarer vil selvfølgelig anonymiseres slik at de ikke kan føres tilbake til den enkelte. Lydopptak vil bli slettet ved prosjektets slutt. Jeg takker dere på forhånd for at dere deltar i studien min.

For spørsmål om oppgaven og tema kan dere også kontakte min veileder ved kultur historisk institutt Arild E. Ruud tlf: 22856712

Med vennlig hilsen

Shagufta Shah

Tentativt spørreskjema

Bakgrunn og ankomst til Norge

1. Alder
2. Alder ved ankomst til Norge
3. Sivilstand
4. Sivilstand ved ankomst til Norge
5. Motivasjon for innvandring
6. Statsborgerskap hvor mange år etter immigrering

Norskopplæring og beherskelse av det norske språket

7. Tok du del i organisert norskundervisning ved ankomst? Hvor mange år etter ankomst? Hvorfor (obligatorisk, frivillig, motivasjon)?
8. Fullførte du norskkurset? Hvorfor ikke?
9. Ville du ha fullført dersom ting hadde vært mer tilrettelagt?
10. Hvordan syntes du kurset var tilrettelagt?
11. Har du benyttet norsk i ettertid? Har du fått brukt det for de ønskelige formål?

Utdannelse og jobb

12. Hva slags utdanning hadde du ved ankomst?
13. Hadde du hatt betalt jobb før ankomst?
14. Hva hadde du av ambisjoner da du ankom
15. Har du tatt kurs, utdanning i Norge? Hva og hvor lenge? Fullførte du? Hvorfor ikke?
16. Har du jobbet i Norge? Med hva og hvor lenge?
17. Hva er ditt nåværende yrke?

Bosetningsmønster

18. Hvor (*geografisk lokalisasjon*) og hvordan (*enebolig, leilighet, selveie, leie*) bodde du ved ankomst?
19. Hvor (*geografisk lokalisasjon*) og hvordan (*enebolig, leilighet, selveie, leie*) bor du nå?
20. Bor du i nærheten av mange andre pakistanske innvandrere?
21. Var det et bevisst valg? Hvorfor?
22. Bor du i nærheten av egne slektninger?

23. Var det et bevisst valg? Hvorfor?
24. Hvor og hvordan ønsker du å bo i fremtiden?

Ekteskap

25. Hvordan ble du gift, var det kjærlighetsekteskap eller arrangert? Selvvalgt eller foreslått?
Frivillig?
26. Er du i slekt med ektefellet? Hvordan?

Familiemønster

27. Er du oppvokst i en storfamilie
28. Bodde du i en storfamilie eller kjernefamilie da du utvandret til Norge?
29. Bor du i storfamilie eller kjernefamilie nå?
30. Hvordan tror du det er mulig å praktisere storfamiliemønsteret i Norge?

Barn

31. Hvor mange barn har du? Hvor gamle er de?
32. Har du fulgt barn til skole og barnehage?
33. Har du deltatt på foreldremøter, avslutningsfester eller fulgt barn til idrettstrening eller andre fritidsaktiviteter?

Annen deltakelse i samfunnet

34. Har du på annen måte deltatt aktivt i samfunnet for eksempel gjennom kurs eller organisasjoner.
35. Har du deltatt i nasjonale eller lokale valg? Har du da valgt selv eller blitt diktert av ektefelle.

Klesdrakt og hijab

36. Bruker du norske klær eller tradisjonelle pakistanske klær når du går ut? Hvorfor, hvorfor ikke.
37. Bruker du hijab?
38. Føler du at noen av disse tingene hindrer din integrering i samfunnet?
39. Hva synes du om pardhatradisjonen, og tror du at den hindrer integreringsprosessen?

Egen oppfattelse av integrering og hva de mener om egen integrering

40. Hva definerer du som god integrering?
41. Føler du selv at du er godt integrert?
42. Hva føler du har vært de største utfordringene for egen integrering?
43. Føler du at du ville ha gjort en større egeninnsats for å bli ytterligere integrert dersom ting hadde vært mer tilrettelagt? Forklar.
44. Hva er årsaker at noen kvinner ikke lærte godt nok norsk (mangel på tiltakene/ mangel på viljen, behov/ press fra mannen eller svigerfamilien)?
45. Hva kan være årsaken at kvinner ikke deltok i aktivt liv i Norge?(mangel på språk, utdannelse, tradisjon)
46. Hvordan ser du alderdommen, kan du tenke seg å bli gammel i Norge, eller du kommer til å flytte tilbake til ditt opprinnelsesland for å bo der fast?

Kulturelle forventninger til egne barn

47. Hvilke forventninger har du til egne barn ved valg av ektefelle?
48. Hvilke forventninger har du til egne barn angående klesstil?
49. Hvilke forventninger har du til egne barn angående utdannelse og arbeid?
50. Hvilke forventninger har du til egne barn angående familiemønster og bomiljø?
51. Hva synes du om Pakistansk ekteskaps- og familietradisjon.

8 – BIBLIOGRAFI

- Al- Kubaisi, Walid. ”Den sanne historien om slør og skaut i islam”, *Aftenposten*, morgen, 3.februar 2004
- Bakke, Per og Per Saugstad (red.). *Innvandring: fakta og problemer*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1993.
- Blom, Svein. *Innvandrerens bosttingsmønster i Oslo*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, august 2008.
- Blom, Svein. ”Økt bokonsentrasjon blant innvandrere i Oslo - er toppen snart nådd?”. I *Samfunnsspeilet*, nr. 2 (2001).
- Boal, F.W.. "Ethnic Residential Segregation". I *Social Areas in Cities, volume 1: Spatial Processes and Form*, redigert av D.T. Herbert og R.J. Johnston. London: John Willey & Sons, 1976.
- Bourdieu, Pierre. *In other words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. Cambridge: Policy press, 1990.
- Bredal, Anja. *Arrangerte ekteskap og tvangsekteskap blant ungdom med innvandrerbakgrunn*. Oslo: Kompetansesenter for likestilling, 1997.
- Bredal, Anja. *Arrangert ekteskap og tvangsekteskap i Norden*. København, Tema Nord, 1999.
- Byberg, Ingvild Hauge. *Immigrant women in Norway. More than 90 per cent live in urban settlements*. SSB-magasinet (2002), <http://www.ssb.no/vis/english/magazine/art-2002-09-06-05-en.html>
- Byberg, Ingvild Hauge (red.). *Innvandrerkvinner i Norge: Demografi, utdanning, arbeid og inntekt*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå, 2002.
- Dagbladet*, 12.november 2004
- Dagsavisen* 07. 01.2004, ”Demokrakisk”, Intervju med Hege Storhaug,
- Diken, Bülent. "Den tyrkiske ghetto". I *Byplan*, Nr. 1 (1993): 24-27
- Diken, Bülent og Charlotte Hamburger. "*Fra repressiv toleranse til åben diskrimination i ghettodebatten*", *Grus*, nr. 40 (1993): 23-47.
- Djuve, Anne Britt og Hanne Cecilie Pettersen. *Nasjonale intensjoner – local virkelighet. Etterspørsel etter, og bruk av barnehager blant innvandrerforeldre i Bergen, Oslo og Trondheim*. Oslo: Fafo, 1998.
- Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen. *Skaff meg en jobb. Levekår blant flyktninger i Oslo*. Oslo:

- Fafo, 1995.
- Eide, Elisabeth, red. *Narrespeil: kjønn, sex og medier*. Oslo: Høgskoleforlaget, 2000.
- Eide, Elisabeth. "Inn i det tredje rom. Ensidighet og gjensidighet." I *Å se verden fra et annet*, redigert av Elisabeth Eide & Anne Hege Simonsen. Oslo: Cappelen, 2005.
- Epland, Jon. *Barn i husholdninger med lav inntekt: Omfang, utvikling, årsaker*. Rapporter (september 2001).
- Fafo rapport 184. Oslo: Fafo.
- Fafo-rapport 387. "Kurs for arbeid? Norskopplæring og yrkesdeltakelse blant ikke-vestlige flyktninger og innvandrere"(2002).
- Galster, George C., Kurt Metzger og Ruth Waite. "Neighborhood Opportunity Structures and Immigrants' Socioeconomic Advancement", i *Journal of Housing Research*, vol. 10,1. (1999): 95-127.
- Gullestad, Marianne. "Likhetens grenser". I *Likhetens Paradokser*, redigert av Marianne E. Lien, Hilde Liden, Halvard Vike (Oslo: Universitetsforlaget, 2001).
- Gullestad, Marianne. *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget, 2002.
- Gunhild R. Farstad. *Innvandrer kvinner I Groruddalen – mellom idealer for modernitet og tradisjon*. 17/04. Oslo: NOVA, 2004.
- Hagen, Elisabeth. 2000. "Sju barn og analfaber? Å gjere ein fordom til ein etterdom". I *Narrespeil, kjønn, sex og medier*, redigert av Eide Elisabeth. Oslo: Høgskole Forlaget, 2000.
- Handlingsplan 2.utgave "Handlingsplan mot tvangsekteskap" 12/99 Barne- og familiedepartementet
- Heide-Jørgensen, Vibeke. *Allahs Piger*. København: Aschehoug, 1996.
- Hjärpe, Jan. *99 spørsmål om islam og noen færre svar*. Oslo: Humanist Forlag, 2005.
- IMDI – rapport 3/2007. *Kvinner og arbeid utfordringer for kvinner med innvandrerbakgrunn*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2007.
- SSB. *Innvandrerbefolkningen*. Statistisk Sentralbyrå 29. 04. 2008
- Jeppesen, Kirsten Just. "Etniske bydele - en trussel mod velfærdssamfundet?". I *Sammenbrud eller sammenhold? Nogle udviklingstendenser for velfærdssamfundet*, redigert av Tore Jacob Hegland m.fl.. København: Akademisk Forlag, 1997.
- Jeppesen, Kirsten Just. "Hvor mange eller få?", *Social Forskning, Temanummer: Etniske minoriteter i velfærdssamfundet*, December 2000.
- Khan, Mahmona. "Innvandrerkvinner dobbeltdiskrimineres", LOAktuelt 05.03.2007, <http://www.frifagbevegelse.no/loaktuelt/nyheter/article2624283.ece>

- Kristin Henriksen. *Innvandrerkvinnene i Norge. Hvem er de og hvordan går det med dem?*. I SSB-magasinet, 4.12.2006, <http://www.ssb.no/magasinet/analyse/art-2006-12-04-01.html>
- Kofman, Eleonore. "Female 'Birds of Passage' a Decade Later: Gender and Immigration in the European Union", I *International Migration Review*, Vol. 33, No. 2. (Summer, 1999): 269-299.
- Laåppegård, Trude. 2001. *Fruktbarhet blant innvandrerkvinner: Myter og fakta*, Samfunnsspeilet nr. 2 (2001).
- Lie, Benedicte. *Ekteskapsmønstre i det flerkulturelle Norge*, Rapport fra Statistisk Sentralbyrå, januar 2004.
- Lie, Suzanne Stiver (red.). *Mellom to kulturer– Kvinnelige innvandrere i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget, 1986.
- Longva, Ragnfrid. *Innvandrerne bostettingsmønstre i Oslo. Innvandrere sørger for befolkningsvekst i hovedstaden*. I SSB-magasinet, 4.09.2002, <http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2002-09-04-01.html>
- Massey, Douglas S. og Nancy A. Denton. *American Apartheid. Segregation and the Making of the Underclass*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1993.
- MIRA-magasinet nr.1.98 temanummer "Ektekap –valg eller tvang?" (1998).
- Mirza, Attia.. "Sløret forhindrer ikke vår frihet." Vrangforestillinger om det islamske skjerfet! I *Mira Magasinet 10 år, Jubileumnummer 01-02-2004*. (2004)
- Monsen, Nina Karin. "Skaut fremfor menneskeverd", *Aftenposten* 15.01.2004, <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article711961.ece>
- Pedraza, Silvia. "Women and Migration: The Social Consequences of Gender" i *Annual Review of Sociology*, Vol.17, (1999): 303–325.
- Pettersen, Silje Vatne. *Bosettingsmønstre og segregasjon i storbyregionene, Ikke-vestlige innvandrere og grupper med høy og lav utdanning*. Oslo:Statistisk sentralbyrå, 2003.
- Roald, Anne Sofie. *Er muslimske kvinner undertrykt?* Oslo: Pax Forlag, 2005.
- Røsjø, Ellen (red.). *Spor etter oss "Oslos multikulturelle arkiver"*. Oslo: Oslo byarkiv, 2007.
- Salimi, Fakhra. *Odins kvinner setter farger på Norden*. Oslo: MIRA-senteret, 2001.
- Stokke, Olga. "Hun har valgt å ta kampen fra innsiden". *Aftenposten*, 16. november 2006.
- SSB. *Store husholdninger blant ikke-vestlige innvandrere, Innvandrerne husholdninger. Folke- og bolig tellingen 2001*, <http://www.ssb.no/fobinv/>
- SSB: I "Handlingsplan for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen - styrket innsats 2008" 10/2007: 3.
- SSB: Samfunnsspeilet nr.4, 2005-*Innvandrerbefolkning er mangfoldig*, 19.06.2006

- Storhaug, Hege, *Tvangsekteskap: En Kriseguide*. Oslo: Selvhjelp for innvandrere og flyktninger, 2001.
- Storhaug, Hege. *Tilslørt, avslørt: et oppgjør med norsk naivisme*, Oslo: Kagge Forlag, 2007.
- Stmeld. 2003-2004.Arbeids- og inkluderingsdepartementet, *Perspektiver og begreper; Integrering: Forskjellige betydninger*,
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/aid/dok/regpubl/stmeld/2003-2004/Stmeld-nr-49-2003-2004-/5/1.html?id=405197>
- Thorbjørnsrud, Berit Synøve (red.). *Evig Din?* – *Ekteskaps- og samlivstradisjoner i det flerreligiøse Norge*. Oslo: Abstrakt forlag, 2005.
- Tingstad, Vebjørn og Vidar Kvamstad. *Åpen barnehage. Kvinnecafé eller møteplass med barnet i sentrum?*, Rapport Norsk Senter for barneforskning, Trondheim: NTNU, 1998.
- Tronstad, Kristian Rose (red.). *Innvandring og innvandrere*. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå, 2004.
- Verdens Gang*, 22. februar 2005.
- Riaz, Wasim. "Fra ensidig til mangesidig" i *Aftenposten*, morgen, 10. februar 2002: 2
- Wikan, Unni. *Mot en ny norsk underklasse: Innvandrere, kultur og integrasjon*. Oslo: Gyldendal Forlag, 1995.
- Özüekren, Sule og Ronald van Kempen. "Explaining conditions and housing market positions", I *Turks in European cities: housing and urban segregation*, redigert av Özüekren, Sule og Ronald van Kempen Utrecht: European Research Centre on Migration and Ethnic Relations, Utrecht University, 1997: 12-29.
- Aakervik, Rolf Undset. *Fremmed på jobben? Innvandrerne og arbeidslivet*. Oslo: Tidens Forlag, 1992.
- Aakervik, Rolf Undset. *Pakistanske kvinner i pleie og omsorg*. Ved Mangfold.no 04.05.2007.
http://www.mangfold.no/pdf/pkpo_norsk.pdf